

<https://helda.helsinki.fi>

Säännöstelytraumasta suunnitteluoptimismiin :
pöytulevaisuudennäkymät Sosiaalipoliittisessa yhdistyksessä 1950-1960-luvun
suomenlaajuisen poliittisen historian vuosikirja , Vuosikerta. 19 , Sivut 17-54 .

Bergenheim, Sophy

2018

Bergenheim , S 2018 , ' Säännöstelytraumasta suunnitteluoptimismiin :
pöytulevaisuudennäkymät Sosiaalipoliittisessa yhdistyksessä 1950-1960-luvun
suomenlaajuisen poliittisen historian vuosikirja , Vuosikerta. 19 , Sivut 17-54 .

<http://hdl.handle.net/10138/301727>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

MENNEET TULEVAISUUDET

Ajankohta: Poliittisen historian vuosikirja 2018

*Elina Hakoniemi, Ilkka Kärriylä,
Kristiina Silvan & Riikka Taavetti (toim.)*

AJANKOHTA on ollut vuodesta 1992 alkaen Helsingin yliopiston ja vuodesta 1995 alkaen Helsingin ja Turun yliopistojen poliittisen historian tieteenalojen vuosikirja. Vuodesta 2000 alkaen kirjan artikkelit ovat käyneet läpi tieteellisen vertaisarvioinnin ja vuodesta 2010 alkaen vuosikirjalla on ollut teema, jonka ympärille artikkelit on koottu. Käsillä olevan, järjestyksessään yhdeksännentoista, Ajankohta-vuosikirjan teema on menneet tulevaisuudet. Toimittajat kiittävät kaikkia kirjoittajia ja artikkelien arvioijia.

Ajankohta-vuosikirjan toimituskunta

professori Louis Clerc, Poliittinen historia, Turun yliopisto

professori Pauli Kettunen, Poliittinen historia, Helsingin yliopisto

yliopisto-opettaja Tiina Lintunen, Poliittinen historia, Turun yliopisto

professori Kimmo Rentola, Poliittinen historia, Helsingin yliopisto

professori Pekka Visuri, Aleksanteri-instituutti, Helsingin yliopisto

Copyright: Kirjoittajat

Taitto ja kansi: Teemu Perhiö

ISSN 1236-9039

ISBN 978-951-51-4679-3 (nid.)

ISBN 978-951-51-4680-9 (PDF)

Painosalama

Turku 2018

Sisällysluettelo

ELINA HAKONIEMI, ILKKA KÄRRYLÄ, KRISTIINA SILVAN & RIIKKA TAAVETTI
Ajankohta 2018 katsoo kohti mennyttä tulevaisuutta. 7

I

SOPHY BERGENHEIM

🚩 Säännöstelytraumasta suunnitteluoptimismiin. 17

TOPI HOUNI

🚩 Uusia polkuja yhteiskunnan kehitysmaastoon 57

RIIKKA TAAVETTI

🚩 Queer-historian avoimet menneisyydet. 95

II

KRISTIINA SILVAN

🚩 Komsomolin menneet tulevaisuudet: Taistelu
selviytymisestä Valko-Venäjällä Neuvostoliiton hajotessa. . . 129

VEIKKO JARMALA

🚩 Viron tasavallan palauttamisen merkitys
virolaisessa historiakäsityksessä 165

III

JAAKKO MÄKELÄ

🚩 Harry Borg, Turun vallankumouksen sankarivainaja 209

JUHO WILSKA

🚩 Lotta Svärdin Pikkulotta-lehti
ja tulevaisuuskuva vuosina 1938-1941 245

OHTO RINTALA

🚩 Yhdysvaltain sodanjälkeiset suunnitelmat,
Neuvostoliiton hyväksyttävä vaikutuspiiri ja
"Suomen malli" vuosina 1942-1945 279

MARJA JALAVA & PAULI KETTUNEN

Epilogi: jatkuvuudet, katkokset ja
tulevaisuudet historiantutkimuksessa. 315

Säännöstelytraumasta suunnitteluoptimismiin

*Tulevaisuudennäkymät Sosiaalipoliittisessa
yhdistyksessä 1950–1960-luvuilla*

SOPHY BERGENHEIM

Johdanto

Pekka Kuusen *60-luvun sosiaalipoliittikka*¹ on yhä tänä päivänä hyvin tunnettu. Se näyttäytyy yleisessä historiakuvassa helposti teoksena, joka yhdisti suomalaiset modernin ja edistyksellisen hyvinvointivaltion rakennusprojektin taakse. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa Marko Junkkari kuvaa kirjan keskeisen viestin olleen ”uusi käsitys sosiaalipoliittikan ja talouden suhteesta”, jossa hyvinvointivaltio edistää talouskasvua, erotuksena ”siihen asti” vallinneeseen käsitykseen sosiaalipoliittikasta taloudellisena rasitteena.²

Myös tutkimusmaailmassa ilmenee eräänlaista ”aika ennen ja jälkeen *60-luvun sosiaalipoliittikan*” kuvausta. Tieteellisissä julkaisuissa ja kommentaareissa sitä on luonnehdittu muun muassa suunnannäyttä-

1 Kuusi, Pekka 1961a: *60-luvun sosiaalipoliittikka*. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 6. Porvoo & Helsinki, wsoy.

2 Junkkari, Marko 2013: Mistä löytyisi uusi Pekka Kuusi? *Helsingin Sanomat* 1.9.2013, A4.

jäksi ja taitekohdaksi³, tai on korostettu, miten teokselle oli ”tilausta” ja ”tarvetta”⁴ ja miten se ”suunnisti [...] Suomen tuloa hyvin toimivien hyvinvointivaltioiden joukkoon”⁵. Teos siis näyttäytyy suomalaisen sosiaalipolitiikan paradigmuutoksen käynnistäjänä. Vastaavaa luonnehdintaa esiintyy myös teksteissä, jotka käsittelevät sosiaalipolitiikan professori Heikki Warista. Kuvauksissa Waris esimerkiksi on ”muuttuvan yhteiskunnan tulkki”⁶ sekä ”toi hyvinvointipolitiikan Suomeen”⁷.

Tämänkaltaiset sanavalinnat kuitenkin helposti esittävät teoksen tai henkilön katalyyttimaisen roolin itsestään selvänä, mikä jättää näkyvistä muutokseen liittyvän kipuilun ja epävarmuuden. Tämän artikkelin tarkoituksena on aate- ja käsitehistorian avulla tuoda esille paradigmuutokseen sisältyvää kriisiä, jossa haastetaan vanhoja käsityksiä, kehitetään uusia näkökulmia sekä sopeudutaan uusiin ajattelutapoihin. Tähän kehitykseen liittyy myös tulevaisuuden näkeminen uudessa valossa. Artikkelini osoittaakin, miten paradigmuutoksia voi tarkastella myös kamppailuna tulevaisuudesta.

Artikkelin tutkimuskohteena on Sosiaalipoliittisessa yhdistyksessä 1950–1960-lukujen aikana muuttuneet käsitykset suunnittelusta ja sen roolista talous- ja sosiaalipolitiikassa; tarkastelen toisin sanoen ajattelutavan muutosta ja siihen liittynyttä teoreettista ”kilpailua”. Organisaatio ei kuitenkaan ajattele itse, vaan organisaatiossa ajattelevat ihmiset. Lähestynkin Sosiaalipoliittista yhdistystä asiantuntijayhteisönä, ja tutkimuskohteena on tämä yhteisö ja sen jäsenet.

Sosiaalipoliittinen yhdistys

Sosiaalipoliittinen yhdistys perustettiin vuonna 1908 Suomen Työväensuojelus- ja Sosiaalivakuutusyhdistyksenä. Vuonna 1920 se vaihtoi

3 Esim. Tuomioja, Erkki 2002: Pekka Kuusi ja 60-luvun sosiaalipolitiikka Suomen suunnan näyttäjänä. *Janus*, 10 (4), 308–320; Ahlqvist, Toni 2008: *Alueellisen muutoksen teknologiat. Informaatiotalouden rakentuminen Varsinais-Suomessa vuosina 1985–2001*. Annales Universitatis Turkuensis c 266. Turku, Turun yliopisto, 124.

4 Ahponen, Pirkkoliisa 2002: Näköala sillalta. *Janus*, 10 (4), 289–290, 289; Väärälä, Reijo 2002: Pekka Kuusen anti tämän päivän sosiaalipolitiikalle. *Janus*, 10 (4), 321–335, 321.

5 Allardt, Erik 1998: Teknologiaretoriikka suomalaisen todellisuuden konstruoimisen välineenä. *Tiede & edistys*, 23 (2), 85–95, 88.

6 Savikuja, Jari 2002: Heikki Waris muuttuvan yhteiskunnan tulkkinä. *Janus*, 10 (4), 291–307.

7 Ahponen 2002, 289.

nimensä Suomen Sosialireformiyhdistykseksi ja vuonna 1932 nykyiseen nimeensä, Sosiaalipoliittinen yhdistys. Se oli alun perin tieteen-tekijöiden (etenkin sosiaali- ja taloustieteilijöiden) sekä poliitikkojen ja etenkin virkamiesten yhteistyö- ja keskustelufoorumi. Toisen maailmansodan jälkeen yhdistyksen johtokunnassa istui myös työmarkkinajärjestöjen edustajia. 1950–60-luvuilla yhdistyksen johtokunnassa ja aktiivisessa jäsenistössä oli monta silmäätekevää ja nousevaa tutkijapoliitikkoa, kuten Heikki Waris⁸ ja Pekka Kuusi⁹. Nykyään yhdistys on tieteellinen seura.

Yhdistyksellä on ollut alusta alkaen omia julkaisusarjoja, muun muassa Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja (1941–1975), jossa Kuusen *60-luvun sosiaalipoliittikkakin* julkaistiin. Vuodesta 1992 alkaen yhdistys on julkaissut sosiaalipoliitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauskirja *Janusta*, minkä lisäksi se on järjestänyt Sosiaalipoliitiikan päiviä vuodesta 1978.

Sosiaalipoliittisen yhdistyksen (puolue)poliittinen profiili vastasi 1950–1960-luvuilla lähinnä sosiaaliliberaalia keskustaoikeistoa. Pekka Kuusi tosin Erkki Tuomiojan mukaan oli äänestänyt SDP:tä 1950-luvulta ja liittyi puolueeseen vuonna 1964,¹⁰ ja Heikki Waris toimi Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton (SAK) yhdistymisneuvotteluiden puheenjohtajana – Johanna Rainio-Niemen mukaan ”puolueettomana”, lainausmerkeissä.¹¹ Jossain määrin yhdistyksessä oli siis myös suuntausta vasemmalle, mutta toisaalta sekä Waris että Kuusi julkaisivat artikkeleita *Suomalaisessa Suomessa*, Suomalaisuuden Liiton

8 Heikki Waris toimi yhdistyksen esimiehenä vuosina 1950–1951 ja 1954–1962. Waris oli Suomen ensimmäinen vakinainen sosiaalipoliitiikan professori Helsingin yliopistolla (1948–1968), Suomen Huollon toiminnanjohtaja (1941–1945) sekä aktiivinen vaikuttaja setlementtiliikkeessä. Hän toimi myös sosiaaliministerinä Rainer von Fieandtin virkamieshallituksessa (1957–1958).

9 Alkoholi- ja yhteiskuntapolitiikan tutkija Pekka Kuusi jatkoi yhdistyksen esimiehenä Wariksen jälkeen (1963–1968). Sitä ennen hän ei ollut vaikuttanut varsinaisena jäsenenä yhdistyksen hallituksessa, mutta oli kylläkin toiminut varajäsenenä vuodesta 1952. Hänellä oli kuitenkin läheiset suhteet hallituksen keskeisiin jäseniin, sillä Heikki Waris oli hänen vuonna 1956 valmistuneen väitöskirjansa ohjaaja ja vastaväittäjä, minkä lisäksi Armas Nieminen toimi toisena esitarkastajana. Kuusi toimi myös SDP:n kansanedustajana (1966–1970), sosiaaliministerinä Karjalaisen II hallituksessa (1971) sekä Alkon pääjohtajana (1972–1982).

10 Tuomioja, Erkki 2001: Kuusi, Pekka. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. <<https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/3982>>

11 Rainio-Niemi, Johanna 2009: Yhdistys Heikki Wariksen kaudella 1949–1963. Teoksessa Jaakkola, Risto, Kainulainen, Sakari & Rahkonen, Keijo (toim.): *Työväensuojelusta sosiaalipoliitiikkaan. Sosiaalipoliittinen yhdistys 1908–2008*. Helsinki, Sosiaalipoliittinen yhdistys, 75–94, 82.

julkaisemassa kulttuuripoliittisessa aikakauskirjassa, jota Antti Saloniemi on kuvaillut ”äänenpainoltaan kansallis-konservatiiviseksi”.¹² Rainio-Niemi osuukin nähdäkseni oikeaan luonnehtiessaan yhdistystä porvarillis-keskustaliberaaliksi organisaatioksi, jossa ei kuulunut konservatiivisinta oikeaa laitaa, radikaalia vasemmistolaisuutta tai muillakaan tavoin radikaalia ääntä.¹³

Tutkimusasetelma

Tarkoituksenani ei ole kiistää sen paremmin Pekka Kuusen kuin Heikki Wariksen elämäntyötä tai esittää, etteikö heillä olisi ollut vaikutusvaltaa Suomen sosiaalipoliittisessa keskustelussa. Tarkoituksenani on tässä kiinnittää huomiota esitystapaan, jossa keskustelu kuvataan kitkattomana siirtymänä aikakaudesta toiseen.

Kaikki esitykset eivät toki istu tähän määritelmään, vaan esimerkiksi Sosiaalipoliittisen yhdistyksen *Työväensuojelusta sosiaalipoliitikkaan* -historiateoksessa sekä Johanna Rainio-Niemi¹⁴ että Olavi Riihinen¹⁵ ovat kuvanneet, miten yhdistyksessä vielä 1950-luvun lopulla vallitsi ajattelutapa, jossa sosiaalimenot nähtiin ongelmana – Kuusikin peräänkuulutti sosiaalimenojen supistamista. Erkki Tuomiojakaan ei ole niellyt ”suunnannäyttäjä”-ajatusta karvoineen päivineen, vaan on kiinnittänyt huomiota Kuusen varaukselliseen suhtautumiseen sosiaalimenoihin sekä yhdistyksen vuoden 1957 niin sanottuun supistamiskeskusteluun,¹⁶ johon palaan myöhemmin tässä artikkelissa. Vaikka Kuusi muuttikin näkökulmaansa 1960-luvun alkuun mennessä

12 Saloniemi, Antti 1996: Suunnitteluoptimistit Suomessa. Näkökohtia tulevaisuuden suunnittelusta sotien jälkeen. Teoksessa Kettunen, Pauli, Parikka, Raimo & Suoranta, Anu (toim.): *Äänekäs kansa. Väki voimakas 8*. Tampere, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 91–103, 93.

13 Rainio-Niemi 2009, 82.

14 Rainio-Niemi 2009.

15 Riihinen, Olavi 2009: Pekka Kuusesta Terho Pulkkiseen 1957–1969. Teoksessa Jaakkola, Risto, Kainulainen, Sakari & Rahkonen, Keijo (toim.): *Työväensuojelusta sosiaalipoliitikkaan. Sosiaalipoliittinen yhdistys 1908–2008*. Helsinki, Sosiaalipoliittinen yhdistys, 97–143.

16 Tuomioja, Erkki 1996: *Pekka Kuusi: alkoholipoliitikko, sosiaalipoliitikko, ihmiskuntapoliitikko*. Helsinki, Tammi, 86–89.

ja hänen teoksensa sai yleisesti ottaen myönteisen vastaanoton, kaikki yhdistyksessä eivät siinäkään vaiheessa jakaneet Kuusen käsityksiä.

”Aatehistoriallisia murroskohtia on vaikea tarkasti ajoittaa, mutta jotain muutoksenomaista tuntuu silti tiivistyvän Sosiaalipoliittisen yhdistyksen lokakuussa 1957 järjestämään esitelmätilaisuuteen”, kirjoittaa Rainio-Niemi edellä mainitussa tekstissään. Vuonna 1957 Waris tiedusteli johtokunnalta, ottaako yhdistys vastaan Kuusen esittämän haasteen sosiaalipoliittisesta kokonaisohjelmasta, mihin se vastasi myöntävästi.¹⁷ Minä puolestani otan vastaan Rainio-Niemen haasteen (vaikkei hän sitä välttämättä haasteeksi tarkoittanut) ja otan lähempään tarkasteluun yhdistyksen aate- ja käsitehistoriallisen murroksen 1950-luvun alusta 1960-luvun alkuun.

Historia ei ole johdonmukainen sarja nykypäivän mennyttä, vaan aikalaiset ovat eläneet omaa nykyhetkeään, jolla on oma menneensä ja oma, epävarma tulevaisuutensa. Tämä pätee myös tiedontuotantoon, sen toimijoihin ja sen historiaan. Jotta välttyttäisiin epähistoriallisilta ja anakronistisilta historiakuville, mennyttä tulisikin – käsitehistorioitsija Reinhart Koselleckin käsitteistöä soveltaen – lähestyä menneenä nykyhetkenä. Koska kyse oli myös tieteellisen ajattelutavan muutoksesta, tarkastelen murroskohtaa lisäksi paradigmamutoksena. Avaan analyyttistä lähestymistapaani yksityiskohtaisemmin seuraavassa alaluvussa.

Artikkelissa esiintyvät henkilöt ovat Sosiaalipoliittisen yhdistyksen hallituksen jäseniä, jotka ovat osallistuneet yhdistyksen suunnittelukeskusteluun. Aineisto puolestaan koostuu pääasiassa näiden henkilöiden julkaisuista, eli kirjoista ja artikkeleista. Materiaalini koostuu tarkalleen ottaen teksteistä, jotka on julkaistu Sosiaalipoliittisen yhdistyksen nimissä (sen julkaisusarjoissa); yhdistyksen toimijoiden julkaisuista, joihin on yhdistyksen sisällä erikseen viitattu (ts. mainitaan pöytäkirjoissa); sekä toimijoiden julkaisuista, jotka liittyvät keskeisesti yhdistyksessä käytyyn keskusteluun ja siten valottavat keskustelijoiden käsityksiä. Aineiston artikkelit on julkaistu muun muassa *Suomalaisessa Suomessa* ja *Sosiaalisessa aikakauskirjassa*, joka oli sosiaaliministeriön julkaisema tiedotus- ja aikakauslehti. Keskityn julkaistuun

17 Rainio-Niemi 2009, 94.

aineistoon, koska se on eksplisiittistä ja yhdistettävissä kirjoittajaan. Täydennän sitä myös Sosiaalipoliittisen yhdistyksen arkistoaineistolla, mutta verrattain vähän. Näin siksi, että pöytäkirjamerkinnot ovat usein niukkasanaaisia, liikkuvat yleisellä tasolla erittelemättä sen tarkemmin keskustelua tai keskustelijoita (”esitelmä herätti vilkasta keskustelua”), tai sisältävät lähinnä viittauksia julkaisuihin.

Aineisto on valikoitunut niin, että sen pohjalta on mahdollista analysoida asiantuntijayhteisön sisällä vallitsevia ajattelutapoja. Tarkastelun kohteena eivät siis ole artikkelissa esiintyvät ihmiset yksityishenkilöinä – siihen tarvittaisiin erilainen, huomattavasti laajempi aineisto. Lisäksi tutkimuksen kohteena on nimenomaan yhdistyksen suunnittelukeskustelu, ei koko Suomessa käyty laajempi keskustelu.

Paradigmamuutos menneinä nykyhetkinä

Fyysikko ja tieteenfilosofi Thomas Kuhn julkaisi vuonna 1962 teoksensa *The Structure of Scientific Revolutions*¹⁸. Kirja hankasi monia tieteellisiä yhteisöjä vastakarvaan, sillä Kuhn kyseenalaisti vallitsevan positivistisen näkemyksen tieteenteosta, jossa tieteen nähtiin etenevän pala palalta ja suoraviivaisesti kohti totuutta. Kuhn puolestaan esitti, että tieteellinen kehitys on nykivää ja muutokset äkkinäisiä, minkä lisäksi tieteen kehittymiseen liittyy olennaisesti irrationaalisia tekijöitä, eikä mitään objektiivista ja neutraalia totuutta ole.

Kuhnin teorian keskeisiä ja toisiinsa liittyviä käsitteitä ovat *paradigma* ja *normaalitiede*. Kuhnin mukaan paradigmalla on kahtalainen rooli tai merkitys. Yhtäältä se edustaa malliesimerkkiä (*exemplar*) tieteen tekemisestä: tieteenalan näkemystä siitä, minkälaisia kysymyksiä ja ongelmia sen tulisi ratkoa ja miten. Laajemmassa merkityksessä paradigma viittaa tieteenalamatriisiin (*disciplinary matrix*): tieteellisen yhteisön ontologiseen viitekehykseen, jonka kautta ympäröivää maailmaa tulkitaan. Tieteenalamatriisi sisältää käsityksen tieteenalan tutkimuksen todellisuuden olemuksesta (mitä on olemassa) sekä normatiivisen käsityksen tieteenalasta itsestään (minkälainen tieteenalan tulisi olla ja mihin sillä pyritään). Paradigma tieteenalamatriisina sisältää

¹⁸ Kuhn, Thomas S. 1962: *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago, University of Chicago Press.

toisin sanoen paradigman suppeamman merkityksen tieteen malliesimerkkinä.¹⁹

Normaalitiede on vakiintuneen paradigman mukaan toimimista. Tieteenharjoittajilla on samat ontologiset lähtökohdat, joiden pohjalta he tunnistavat, analysoivat ja ratkaisevat samankaltaisia ongelmia. Tämä toiminta kuitenkin ajan saatossa tuottaa vastauksia ja teorioita, jotka ovat ristiriidassa paradigman kanssa. Kun tämänkaltaisia anomalioita syntyy tarpeeksi, paradigma ei pysty enää mukautumaan niihin vaan kriisiytyy, ja rinnalle alkaa syntyä kilpaileva paradigma. Tämä syöksee koko tieteellisen yhteisön sekasortoon. Tieteenfilosofi Ian Hackingin mukaan paradigma ei malliesimerkkinä ole pelkästään tieteellinen saavutus, vaan myös tapa mallintaa tulevaa toimintaa. Kun paradigma järkkyy, myös tulevaisuus ja tie eteenpäin sumenevat.²⁰ Kriisiä seuraa tieteen vallankumous (*scientific revolution*), joka johtaa paradigman muutokseen käsitteen laajassa merkityksessä. Paradigma siis kyseenalaistaa koko tieteenalan ontologian, joten se määritelmällisesti merkitsee myös maailmankuvan (*world view*) muutosta.²¹

Sosiaalipoliittinen yhdistys ei ollut tarkastellulla ajanjaksolla puhtaasti tieteellinen yhdistys, vaan toimi tieteen ja politiikan rajapinnassa. Analyttisessä lähestymistavassani yhdistän kuhnilaista tieteenfilosofiaa ja koselleckilaista historianfilosofiaa, jotta tavoittaisin nämä molemmat ulottuvuudet. Tulkitseen yhdistyksessä tapahtuvaa ajattelutavan muutosta jaotteleamalla sen kuhnilaisittain normaalitieteen, kilpailevan paradigman sekä paradigmanmuutoksen vaiheisiin. Lisäksi analysoin näitä eri vaiheita menneinä nykyhetkinä: erittelen toimijoiden senhetkisiä suhteita menneisyyteen ja tulevaisuuteen, eli sidon ajattelutavan muutoksen kokemusavaruuden ja odotushorisontin muutoksiin. Kokemusavaruus (*space of experience*) viittaa toimijoiden tiedostettuun ja tiedostamattomaan kokemukseen menneestä. Odo-

19 Kuhn, Thomas S. & Hacking, Ian 2012: *The Structure of Scientific Revolutions: 50th Anniversary Edition*. 4th edition. Chicago, University of Chicago Press; Kuhn, Thomas S. [1974] 1977: Second thoughts on paradigms. Teoksessa Kuhn, Thomas S.: *The Essential Tension: Selected Studies in Scientific Tradition and Change*. Chicago, University of Chicago Press, 293–319; Hacking, Ian 2012: Introductory essay. Teoksessa Kuhn, Thomas S. & Hacking, Ian: *The Structure of Scientific Revolutions: 50th Anniversary Edition*. Chicago, The University of Chicago Press, vii–xxxviii; ks. myös Pihlström, Sami 1996: Tieteenfilosofian jättiläiset vastakkain. *Niin & näin*, 3 (3), 12–19.

20 Hacking 2012, xxi–xxv; Kuhn [1974] 1977.

21 Kuhn & Hacking 2012, 111–134; Hacking 2012, xxvii–xxix.

tushorizontti (*horizon of expectation*) puolestaan on ikään kuin tiirailua tulevaisuuteen, visio tulevasta. Odotukset tulevasta eivät kuitenkaan ole rajattomia, vaan kokemus menneestä muovaa ja rajoittaa näkemystä siitä, mitä tulevaisuudelta on mahdollista odottaa.²²

Tieteellisen vallankumouksen ja siihen liittyvän ontologisen siirtymän voi toisin sanoen myös nähdä koselleckilaisesti kokemusavaruuden ja odotushorizontin kriisinä. Mennyt ei tietenkään sinänsä ole muuttunut, mutta se ei enää näyttäydy samassa valossa – kokemus menneestä siis muuttuu. Tämä vastaavasti muuttaa odotushorizonttia, eli mitä odottaa, toivoo tai pelkää tulevalta. Kriisivaiheessa suhde menneeseen vaikeutuu: historian saatossa vakiintuneita tieteen peruskäsitelmiä aletaan epäillä, saavutettujen tieteellisten virstanpylväiden merkittävyyttä tai tieteellistä perustaa aletaan kyseenalaistaa. Koska kasautuneen tieteellisen tiedon pohja kapenee tai muuttuu, on vastaavasti vaikeampi nähdä, mikä on kyseisen tieteenalan päämäärä, tarkoitus ja pyrkimys. Lisäksi (Hackingia seuraten) tieteenalan vakiintuneet tavat mallintaa tulevaa toimintaa ovat kriisissä.

Artikkelin analyttinen rakenne koostuu siis kuhnilaisen teorian mukaisesti kolmesta pääosiosta: normaalitieteestä, kilpailevasta paradigmasta sekä paradigmanuutoksesta. Nämä jakautuvat edelleen alaosioiden koselleckilaisittain, eli kokemusavaruuteen ja odotushorizonttiin. Kilpailevan paradigman osiossa tarkastelen lisäksi yhteisön kriisiä. Kokemusavaruus-alaosioissa tarkastelen, miten mennyt esiintyy toimijoiden teksteissä. Selitän toimijoiden kuvauksia menneestä aikalaisilla tapahtumilla ja kehityksillä, jotka minun nähdäkseni heijastuvat niihin – eli muodostavat toimijoiden kokemusavaruuden. Vastaavasti odotushorizontti-osioiden tarkastelen, miten tulevaisuus esiintyy toimijoiden teksteissä, miten tulevaisuus heille näyttääytyy – heidän odotushorizonttiaan, toisin sanoen. Analysoin näitä tulevaisuuskuvia kokemusavaruutta vasten, eli tarkastelen, miten kokemukset menneestä heijastuvat odotuksiin tulevaisuudesta. Teksti ei siis ole yleispätevä kuvaus 1950–60-luvun ihmisten kokemusavaruudesta tai

22 Koselleck, Reinhart 2004: *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. [New ed.]. New York, Columbia University Press, 255–275.

odotushorizontista, vaan nimenomaan Sosiaalipoliittisen yhdistyksen toimijoiden.

Käsitehistoriallisessa analyysissäni tarkastelen, minkälaisia merkityksiä toimijat liittivät suunnittelun käsitteeseen. Lisäksi kiinnitän huomiota ilmauksiin, joihin eksplisiittisesti liittyy jonkinlaista menneen tai tulevaisuuden kuvaamista negatiivisessa tai positiivisessa valossa; normatiivisiin ilmauksiin (ts. ilmaisuja siitä miten jonkin, esim. sosiaali- tai talouspolitiikan, pitäisi tai ei pitäisi olla); sekä epäpolitisoiiviin ilmauksiin (esim. ”ei voi”, ”on pakko”, ”realiteetti”).²³ Läpileikkaavia teemoja ovat sosiaalipolitiikan rooli ja tarkoitus, sosiaali- ja talouspolitiikan välinen suhde sekä yhteiskuntapoliittisen suunnittelun rooli ja olemus.

Normaalitiede: uusklassinen talousajattelu ja konservatiivinen sosiaalipolitiikka

Kokemusavaruus: sota- ja säännöstelytalous

1950-luvun alussa suunnittelusta puhuminen oli vaikeaa sodan ja jälleerakennuksen kuormittamassa Suomessa. Antti Saloniemi on erottellut tähän kaksi keskeistä syytä: ensiksi käsite yhdistyi suunnitelmatalouteen, sosialismiin ja sosialisointiin; toiseksi Suomessa elettiin 1950-luvun alussa edelleen sotienjälkeisessä säännöstelytaloudessa, vaikka siitä hiljalleen oltiinkin luopumassa.²⁴ Seppo Tiihonen on esittänyt vastaavia tulkintoja tutkimuksessaan valtioneuvostosta yhteiskunnallisena koordinoijana.²⁵ Yhtenä esimerkkinä suunnittelun yhdistymisestä sosialistiseen suunnitelmatalouteen hän on nostanut esille Sosiaalipoliittisessa yhdistyksessäkin toimivan Nils Meinanderin²⁶

23 Politisoinnista ja epäpolitisoinnista tarkemmin ks. Kettunen, Pauli 2008: *Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Tampere, Vastapaino, 68.

24 Saloniemi 1996, 91.

25 Tiihonen, Seppo 1985: *Valtioneuvosto koordinoijana. Teoria ja käytäntö vuosina 1939–56*. Helsinki, Valtiovarainministeriön järjestelyosasto, esim. 153–154, 188–189, 231–232.

26 Nils Meinander toimi lähes koko 1950-luvun Yhdistyksen varaesimiehenä (1951–1960). Meinander oli kansantaloustieteen professorina Ruotsalaisessa kauppakorkeakoulussa (1953–1973). Hän oli myös RKP:n pitkäaikainen kansanedustaja (1945–1962), minkä lisäksi hän toimi toisena valtiovarainministerinä Kekkosen I (1950–1951) ja IV (1953) hallituksissa sekä valtiovarainministerinä ja pääministerin sijaisena V. J. Sukselaisen I hallituksessa (1957).

toteamuksen siitä, miten hän piti ”määritelmällisesti mahdottomana, että suunnitelmatalous ja demokratia voisivat toimia yhdessä”.²⁷

Tapani Paavonen puolestaan on esittänyt, että Suomessa suoritettiin sodanjälkeissuunnittelua periaatteessa Ruotsin esimerkin inspiroimana. Käytännössä länsimaisiin, sosiaalireformistiseen katsomukseen perustuviin malleihin kuitenkin suhtauduttiin Suomessa penseästi. Sen sijaan Suomessa päädyttiin suunnitelmaan, joka viittasi välittömään sodanjälkeiseen siirtymäkauteen. Paavosen mukaan porvarillisissa piireissä täystyöllisyyspolitiikka rinnastettiin sota-ajan säännöstelyyn ja nähtiin vapaan markkinatalouden vastaisena.²⁸ Tiihonen on hieman vastaavasti tunnistanut 1940-luvun ja 1950-luvun alun säännöstelykäytännön aikana kaksi kriittistä diskurssia, jotka edelsivät 1950-luvulla jalansijaa saanutta keynesiläisyyttä ja uutta talouspolitiikkaa: suunnitelmatalousdiskurssin ja säännöstelytalousdiskurssin.²⁹

1950-luvun alun tilanne oli siis suunnitteludiskurssin kannalta kiusallinen. Vaikka laajamittaisesta säännöstelystä oli jo luovuttu, valtalaki³⁰ antoi valtioneuvostolle edelleen valtuudet säännöstellä talouselämää. Tiihosen mukaan kansantaloustieteen tutkijat kuitenkin saattoivat ohittaa suunnitelma- ja säännöstelytalousdiskurssit vedoten siihen, että Suomen noudattama talous ei ollut säännöstelytaloutta ”taloustieteen esittämässä merkityksessä”.³¹ Vedottiin toisin sanoen normatiivisiin ulottuvuuksiin: siihen millaista talouspolitiikan teoriassa pitäisi olla, ei millaista se käytännössä oli.

Vaikka sota sinänsä kavensi suunnitelmadiskurssia sotienjälkeisessä Suomessa, Pauli Kettunen on osoittanut, että sodan aikainen rationalisointi osaltaan loi pohjaa myöhemmälle suunnitteluajattelulle. Sota loi tulkinta- ja määrittelykehyksen sosiaalisille ongelmille sekä vaikutti kokemusavaruuden ja odotushorisontin väliseen suhteeseen. Työn tehokas järjestäminen, sosiaalinen rationalisointi ja integrointi sekä yksilökuri kytkeytyivät kansallisiksi välttämättömyyksiksi

27 Tiihonen 1985, 232.

28 Paavonen, Tapani 2006: Talouden kehitys ja talouspolitiikka hyvinvointivaltion kaudella. Teoksessa Paavonen, Tapani & Kangas, Olli (toim.): *Eduskunta hyvinvointivaltion rakentajana. Suomen eduskunta 100 vuotta 8*. Helsinki, Suomen eduskunta, 9–187, 36.

29 Tiihonen 1985, 231.

30 Laki talouselämän säännöstelemisestä poikkeuksellisissa oloissa 303/1941.

31 Tiihonen 1985, 238–239, 189.

ja velvollisuudeksi, jossa työvoiman luokittelu, sosiaalipsykologia sekä yksilön ja yhteiskunnan välisen suhteen määrittely ja hallinnointi olivat avainasemassa. Tämä myös legitimoivat valtion roolia koordinoijana. Kilpailukykyyn säilyttäminen ja parantaminen rationalisointipolitiikan kautta kehystettiin sotien jälkeenkin kansallisena välttämättömyytenä, mikä osaltaan loi yrityksille ja työnantajille vahvemman aseman kuin Ruotsissa ja Norjassa.³² Juhana Aunesluoma puolestaan on tiivistänyt sodan paradoksaalisen vaikutuksen Suomelle: ”maa-alueeltaan typistetty Suomen valtio tuli sodan kurimuksesta ulos vahvempana, paremmin organisoituna ja laajemmin toimivaltuuksin varustettuna kuin koskaan ennen.”³³

1950-luvun alussa yhteiskuntasuunnitelmalliset katseet olivatkin kohdistuneet ensisijaisesti talouspolitiikkaan ja talouskasvuun. Vaikka ei sinänsä voine puhua pitkäaikaisen vakiintuneesta taloustieteellisestä tai poliittisesta paradigmasta, Tiihosen luonnehdinta ”perinteinen uusklassinen ajattelu”³⁴ kuvaa tämän artikkelin tarkoitukseen riittävän hyvin tuolloin hallitsevinta talous- ja sosiaalipoliittista ajattelutapaa. Se oli jatkumoa 1940-luvulla vallinneille talusteoreettisille ja poliittisille näkemyksille, joiden mukaan valtion osuuden tuli olla talouden prosesseissa vähäinen ja talouspolitiikan passiivista. Näkemyksen mukaan valtion talouspoliittisen ohjailun tuli rajoittua lähinnä rahapolitiikkaan sekä hintojen ja palkkojen säännöstelyyn. 1950-luvun alkupuolella ajattelutapaa alkoi hiljalleen haastaa keynesiläinen uusi talouspoliittinen ajattelu, jossa kokonaisvaltaisemman finanssipolitiikan avulla pyrittiin suhdanteiden tasaamiseen sekä täystyöllisyyteen ja sitä kautta tapahtuvaan talouskasvuun. Tiihonen luonnehtii

32 Kettunen, Pauli 2018: Wars, nation and the welfare state in Finland. Teoksessa Obinger, Herbert, Petersen, Klaus & Starke, Peter (toim.): *Warfare and Welfare: Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries*. Oxford, Oxford University Press, 260–289; Kettunen, Pauli 1997: *Työjärjestys: Tutkielmia työn ja tiedon poliittisesta historiasta*. Helsinki, Tutkijaliitto, 92–96, 161–165; Ruotsin kehityksestä vrt. Andersson, Jenny 2003: *Mellan tillväxt och trygghet. Idéer om produktiv socialpolitik i socialdemokratisk socialpolitisk ideologi under efterkrigstiden*. Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis.

33 Aunesluoma, Juhana 2011: *Vapaakaupan tiellä: Suomen kauppa- ja integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1303. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 142.

34 Tiihonen 1985, 191.

ajattelutapojen edustavan ”konservatiivista” ja vastaavasti ”dynaamista” talouspoliittista ajattelua.³⁵

Konservatiiviseen, uusklassiseen talouspoliittiseen ajatteluun ei luonnollisestikaan sopinut kokonaisvaltainen, taloudellisia suhdanteita tasoittava sosiaalipolitiikka. Pauli Kettusen mukaan sosiaalipolitiikkaa oli perinteisesti harjoitettu pragmaattisina toimenpiteinä taloudellisten resurssien puitteissa ja/tai risteävien etujen yhteensovittamisena yleisen kansallisen edun nimissä.³⁶ Se oli toisin sanoen talouspolitiikalle alistettua sekä kohdennettua, näkyvimpiä intressiryhmiä palvelevaa ja niiden ristiriitoja tasoittavaa politiikkaa. Suomessa keskeisimmät ryhmät olivat perinteisesti muodostuneet maatalousväestöstä (ennen muuta pienviljelijöistä) sekä työväestöstä.

1950-luvun alussa Sosiaalipoliittisen yhdistyksen edustajat ilmaisivat kirjoituksissaan lähinnä uusklassista talouspoliittista ajattelua ja konservatiivista sosiaalipoliittista ajattelua. Nils Meinanderin mukaan sosiaalipolitiikan kansantaloudelliset rajat määräytyivät kansantulon mukaan: jos ”kansantulo lisääntyy hitaammin kuin ilman [tiettyä sosiaalipoliittista] toimenpidettä, on sosiaalipolitiikan kansantaloudelliset rajat sivuutettu”. Hän näki, että Suomen kaltaisen köyhän valtion kannattaisi asettaa etusijalle työkykyisiin kansalaisiin kohdistuva sosiaalipolitiikka ennemmin kuin panostaa laajempaan, ”tuottamattomiin kansalaisiin” ulottuvaan järjestelmään, jossa tuotto on hidasta ja menot välittömiä.³⁷

Meinanderin käsitys sosiaalipolitiikan taloudellisista rajoista ja tarkoituksenmukaisuudesta sai vastakaikua niin Heikki Warikselta kuin Niilo Mannioltakin³⁸. Waris painotti, miten ”on varmaan olemassa jokin raja, jonka ylittäminen koituu kansantaloudelle vahingolliseksi

35 Tiihonen 1985, 185, 191.

36 Kettunen 2018, 25–26.

37 Meinander, Nils 1951: Sosiaalipolitiikan kansantaloudelliset rajat. *Sosiaalinen aikakauskirja*, 34 (3), 255–268, 266.

38 Niilo A. Mannio oli pitkän linjan sosiaalipoliitikko. Hän toimi mm. sosiaaliministeriön kansliapäällikkönä (1917–1951), sosiaalivakuutuskomitean puheenjohtajana (1945–1949) sekä edistyspuoluelaisena sosiaaliministerinä Oskari Mantereen hallituksessa (1928–1929). Mannio teki pitkän uran myös Sosiaalipoliittisessa yhdistyksessä: hän toimi Sosialireformiyhdistyksen puheenjohtaja (1921–1929), minkä jälkeen hän jatkoi yhdistyksen hallituksessa ja sittemmin johtokunnassa vuoteen 1953 saakka. Mannio säilytti tiiviit siteet yhdistykseen 1960-luvulle saakka.

ja on silloin sosiaalipolitiikankin kannalta epätarkoituksenmukainen”. Hän myös varoitti synnyttämästä mielikuvaa sosiaalipoliittisen valtion rajattomista varoista.³⁹ Mannio puolestaan kummeksui ”teoreettisena omituisuutena” universalistisia sosiaalipoliittisia toimenpiteitä, kuten lapsilisää ja äitiysavustusta⁴⁰. Sen sijaan hän Meinanderin tavoin piti työväenvakuutusta järkevänä, sillä se olisi kansantaloudellisesti hyödyllisintä ja edullisinta toteuttaa palkansaajien ja työnantajien kantaessa päävastuun rahoittamisesta.⁴¹

Mannio myös syytti maalaisliittoa työväen sosiaalivakuutuksen (etenkin palkansaajien sairausvakuutuksen) estämisestä silkasta kateudesta. Hän nosti lisäksi esille, miten ”ennakkosuunnitelma” olisi edesauttanut näiden tärkeiden uudistusten huomioon ottamista.⁴² Syytöksessä kuuluu Mannion katkeruus sosiaaliministerikaudelta Mantereen hallituksessa (1928–1929). Sen oli ollut määrä saattaa päätökseen edeltävän hallituksen aikana hyväksytty sairausvakuutuslaki, jonka maalaisliitto junaili lepäämään vaalien yli. Asiaa ei kuitenkaan ehditty käsitellä ennen Mantereen hallituksen kaatumista virkamiesten palkkojen korottamiseen ja eduskunnan hajottamista, ja seuraavilla valtiopäivillä sairausvakuutuslakiesitys kaatui.⁴³

Varojen tarkoituksenmukaisen käytön lisäksi huolta herätti laajan sosiaalipolitiikan oikeudenmukaisuus. Meinander näki kattavan sosiaalipolitiikan ongelmallisena monesta näkökulmasta. Sosiaalimenot piti ensinnäkin kerätä toisten yhteiskunnan jäsenien tuloista. Lisäksi sosiaalipolitiikka lisäsi ostovoimaa, joten inflaation hillitsemiseksi tuli rajoittaa muiden ostovoimaa. Ennen pitkää tämä heikentäisi sosiaalipolitiikan legitimitettä, sillä jossain vaiheessa – ”paljon ennen kuin

39 Waris, Heikki 1951: Sosiaalisen tasauksen pyrkimys. Nykyajan sosiaalipolitiikan kehitysuunnasta. *Suomalainen Suomi*, 19 (8), 453–459, 457–458.

40 Lapsilisälaki (541/1948) astui voimaan vuonna 1949; äitiysavustus laajennettiin vuonna 1949 kattamaan kaikki äidit (Hellsten, Katri 1993: *Väiväisboidosta hyvinvointivaltion kriisiin. Hyvinvointivaltiokehitys ja sosiaaliturvajärjestelmän muotoutuminen Suomessa*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, Helsinki, 267).

41 Mannio, Niilo A. 1952: Sosiaaliturvajärjestelmämme kehittäminen. *Sosiaalinen aikakauskirja*, 35 (4), 451–460, 456–457.

42 Mannio 1952, 457.

43 Bergenheim, Sophy 2013: *Sosiaalivakuutus politiikan näyttämönä. Sosiaalidemokratian ja maalaisliiton ristiriidat sosiaalivakuutuksen synnyssä ja kehityksessä 1927–1964*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki, 23–43; Muiluvoori, Jukka 2000: Mannio, Niilo. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. <<https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilö/918>>.

täydellinen tulojen tasoitus on toteutettu” – ”vastustus ostovoiman vähentämistä vastaan tulee ylivoimaiseksi”.⁴⁴ Heikki Waris puolestaan maalasi sosiaalipoliittisen tutkimuksen tehtäväksi osoittaa toteutuneiden ”tasaustoimenpiteiden” tarkoituksenmukaisuutta. Näin voitaisiin jatkossa arvioida, miten pitkälle tasaus olisi jatkossa ulotettava, ”jotta saavutetaan tasapaino sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja yksilön vapauden välillä”.⁴⁵

Meinanderin, Wariksen ja Mannion kirjoitukset 1950-luvun alusta heijastelivat ajattelutapaa, jossa sosiaalipolitiikkaa oli mahdollista harjoittaa vain talouspolitiikan asettamissa raameissa ja jossa valtion rooli tuli rajoittaa tarkoituksenmukaisimpaan ohjailuun. Sosiaalipolitiikka näyttäytyi lisäksi nollasummapelinä, jossa vastakkain olivat, Wariksen sanoin, sosiaalinen oikeudenmukaisuus ja yksilönvapaus. Sosiaalisten eriarvoisuuksien tasoitus oli toisin sanoen yhteiskunnan toisten jäsenten vapaudesta pois – yhteiskunnan tuen saajat tai sen tarpeessa olevat muodostivat suoran uhan parempiosaisille. Sosiaalipolitiikan legitimitetti oli sanalla sanoen kapealla pohjalla.

Suunnittelua ei sinänsä vierastettu ehdottomasti. Tiedelähtöisen suunnittelun potentiaali nähtiin kuitenkin ennen muuta siinä, että sen avulla voitaisiin määritellä tarkoituksenmukaisin sosiaalipoliittinen suunta. Oli tärkeää löytää kustannustehokkaimmat ratkaisut ja välttää tahattomat negatiiviset seuraukset (kuten inflaatio), mutta vähintään yhtä tärkeää oli kuitenkin säilyttää sosiaalipolitiikan legitimitetin hauras tasapaino. Tämä heijastelee taustalla vaikuttavaa uusklassista talousajattelua. Vaikka ymmärrettiinkin, että suunnittelu ja valtiollinen interventio saattoivat palvella yhteistä hyvää ja oikeudenmukaisuutta, interventio koettiin silti myös loukkauksena yksilönvapautta kohtaan sekä yksilön autonomian rajoittamisena.

Odotushorisontti: jälleenrakennus

Kokemusavaruus näkyi Sosiaalipoliittisen yhdistyksen edustajien kirjoituksissa tiukasti rajautuneena odotushorisonttina. Sodan, niuk-

44 Meinander 1951, 266.

45 Waris 1951, 459.

kuuden ja säännöstelytalouden kurimuksen jälkeen oli tärkeää saada jälleenrakennus käyntiin ja Suomi takaisin jaloilleen sekä sisäpoliittisesti että kansainvälisesti. Tässä näkymässä kansantulon kasvattaminen näyttäytyi ensisijaisen tärkeänä.

Kaikessa määrätietoisuudessaankin sodanjälkeinen odotushorisontti oli hauras ja rajoittunut; se oli kapea-alainen ja rajautunut lähitulevaisuuteen. Suomi oli valtiona ja yhteiskuntana kokenut kovia, eikä venettä ollut varaa keikuttaa yhtään enempää, jotta yhteiskuntarauha, jälleenrakennus ja kansantalouden nousu eivät vaarantuisi. Tähän liittyivät myös Mannion, Meinanderin ja Wariksen näkemykset sosiaalipolitiikan legitimitetistä. Uusklassisen talousajattelun mukaisesti säännöstelytalous soti lähtökohtaisesti ihmisten oikeustajua vastaan, eikä siinä tilanteessa ollut viisasta vaatia yhteiskunnan jäseniltä vieläkin enemmän joustoa yksilön oikeuksien ja vapauden suhteen.

Seppo Tiihosen mukaan Suomessa alkoi 1940–1950-lukujen taitteessa näkyä keynesiläistä ajattelumallia, jossa sosiaalipolitiikkaa ei nähty yksinomaan taloudellisena rasiitteena, vaan laaja ja kattava sosiaaliturva nähtiin yhtenä keinona lisätä kansantuloa.⁴⁶ Näkemys lienee rantautunut osaltaan Ruotsista, jossa 1950-luvun alussa vallitsi niin kutsuttu vahvan yhteiskunnan näkemys. Sen mukaan sosiaalipolitiikan laajeneminen oli keino lisätä taloudellista tuottavuutta.⁴⁷ 1950-luvun alun Sosiaalipoliittisessa yhdistyksessä tätä ajattelutapaa ei ollut omaksuttu. Sosiaalipolitiikka kylläkin nähtiin kansantulon kasvattamisen työkaluna, mutta tiukasti olemassa olevan kansantulon puitteissa. Varsinkin Meinander ja Mannio painottivat, miten sosiaalipolitiikan tuli lisätä ja ylläpitää työtä ja työkykyä, ja sen mukaisesti tuli priorisoida tuottavia yksilöitä ja ryhmiä, kuten työväestöä ja keskiluokkaa.⁴⁸

Meinanderin ja Mannion kirjoituksissa näkyy ristiriitainen suhtautuminen suunnitteluun. Kuten yllä nostin esille, Mannio piti selkeää pitkän aikavälin sosiaalipoliittista suunnitelmaa tärkeänä, jotta sosiaalipolitiikan alttiutta eturyhmäpolitiikoinnille voitaisiin minimoida. Sekä Meinander että Mannio myös painottivat, miten sosiaa-

46 Tiihonen 1985, 234.

47 Ks. esim. Andersson 2003, 32–34.

48 Mannio 1952; Meinander 1951.

lipolitiikan (etenkin tulonsiirtojen) laajempia taloudellisia vaikutuksia olisi syytä arvioida etukäteen, ja sosiaalipolitiikan tulisi vuorostaan pohjautua näihin arvioihin. Toisaalta molemmat korostivat samalla, miten johdonmukainen suunnittelu oli vaikeaa, ja varoittivat sosiaalipolitiikan kumulatiivisista ja vaikeasti ennakoitavista vaikutuksista, eritoten inflaatiosta.⁴⁹ Rajatun odotushorisontin mukaisesti oli siis järkevintä pitäytyä konservatiivisessa sosiaalipolitiikassa, jotta kansantulon kasvulle ei aiheutettaisi häiriöitä.

Mannion ja Meinanderin näkemyksistä ei voi lukea, että he olisivat nähneet sosiaalipolitiikan laajenemisen kategorisesti ei-toivottuna kehityksenä, päinvastoin. Mutta siinä missä vahvaan yhteiskuntaan uskovat sosiaalidemokraatit Ruotsissa näkivät laajan sosiaalipolitiikan myötä lisääntyneen hyvinvoinnin kulkevan symbioosissa taloudellisen kasvun kanssa,⁵⁰ Meinander ja Mannio näkivät asetelman merkittävästi hierarkkisempänä. Tarkoituksenmukaisin ja oikeudenmukaisin keino laajentaa sosiaalipolitiikkaa oli kasvattaa kansantuloa: ”pyrkimykset kaakun suurentamiseksi antavat nykyisin niin paljon parempia tuloksia, vaikka viipaleet edelleen olisivatkin melko erisuuruisia, kuin pyrkimykset jakaa se tasaisemmin, että päähuomio pitäisi kohdistaa ensiksimmäisiin.”⁵¹

Waris puolestaan näki laajentuvan ja universalistisia piirteitä omaksuvan sosiaaliturvan heikentävän tärkeitä sosiaalisia ja moraalisia hyveitä, kuten omatoimisuutta, yksilön vastuuta itsestään sekä yhteisön vastuuta heikoimmistaan. Hän painotti, miten yhteiskunta edelleen tarvitsi ei-valtiollisia, vapaaehtoisia toimijoita, jotka toimitivat tärkeää moraalista, sivistyksellistä ja kasvatuksellista virkaa.⁵² Tämä näkemys selittyy paitsi Wariksen taustalla Suomen Huollossa myös hänen kristinuskollaan, jonka näkökulmasta moraalisuuden ja hengellisyyden irrottaminen sosiaalisista suhteista näyttäytyi merkit-

49 Mannio 1952; Meinander 1951.

50 Andersson 2003, 35.

51 Meinander 1951, 268.

52 Waris 1951, 458–459.

tävänä uhkana.⁵³ Tähän huolenaiheeseen liittyi myös Wariksen varoitelu vahingollisista käsityksistä sosiaalipoliittisen valtion roolista ja olemuksesta.

[N]äitten monien sosiaalisten etujen saaminen valtiolta (tai kunnalta) helposti johtaa siihen käsitykseen, että nykyajan sosiaalipoliittinen valtio on kuin hyväntahtoinen vanha täti, jolla on rajattomasti varoja ja joka jakelee apuaan lapsille koskaan vaatimatta mitään vastapalvelusta taikka takaisin maksua. Tällaisen ”avustusmielialan” syntyminen kaikkina aikoina liittyy moraalisesti heikentävänä tekijänä kaikkiin huoltojärjestelmiin, ja mitä laajemmalle ilmaissaanti ulotetaan, sitä suuremaksi tuo kasvatuksellinen vaara tulee.⁵⁴

Tiihosen mukaan Wariksen näkemys ”ei saanut millään taholla vasta-kaikua. Valtion oli oltava täti, jolta vaadittiin palveluksia. Valtion oli oltava yhteishyvän valtio.”⁵⁵ Sosiaalipoliittisen yhdistyksen Mannio ja Meinander kuitenkin ilmaisivat samankaltaisia ajatuksia kuin Waris. He eivät nähneet kansalaisilla olevan kyseenalaistamaton oikeus vaatia valtiolta palveluksia, vaan valtio teki kansalaisille palveluksia sitä mukaa kuin sillä oli siihen mahdollisuus. Valtiolla oli oikeus ja velvollisuus priorisoida ja kohdentaa palveluksiaan, ja kansalaisilla oli velvollisuus kantaa vastuuta itsestään. Valtio ja yhteiskunta toki nähtiin yhteisönä; sikäli siis Mannion, Meinanderin ja Wariksen näkemysten mukaan oli kyse myös yhteishyvästä. Yhteishyvän liikkumavara oli kuitenkin kapea, sillä yhden ryhmän hyvä oli joltain toiselta ryhmältä pois – niin taloudellisesti kuin moraalisestikin.

53 Waris oli kirjoittanut tässä hengessä puheenvuoron yhteisvastuullisuuden puolesta Murrosajan yhteiskuntamme -artikkelissaan edeltävänä vuonna, Waris, Heikki 1950: Murrosajan yhteiskuntamme. *Suomalainen Suomi*, 18 (6), 327–332. Wariksen kristinuskosta ja toiminnasta setlementtiliikkeessä sekä niiden suhteesta hänen yhteiskuntapoliittisiin näkemyksiinsä ks. Lindberg, Hanna 2015: Lutheranism and welfare state expertise. The example of Heikki Waris. *Perichoresis*, 13 (2), 97–113.

54 Waris 1951, 458.

55 Tiihonen 1985, 256.

Kilpaileva paradigma: yhteiskuntasuunnittelu ei-toivotun ennaltaehkäisynä

Kokemusavaruus: yhteiskunnallinen arvaamattomuus

Heikki Waris piti vuoden 1954 Tieteen päivillä Helsingin yliopistolla esitelmän ”Yhteiskunnan suunnittelu: Suunnittelu vai suunnittelemattomuus?” Pohdinnat suunnittelun ja suunnittelemattomuuden eroista, hyödyistä ja haitoista heräsivät hänen mukaansa ”erityisesti sellaisena ajankohtana, jolloin sodanaikaisesta säännöstelytaloudesta ja lukuisista määräyksistä luovutaan”. Wariksen mukaan suunnittelemattomuus viittasi liberalistiseen käsitykseen kapitalismista. Aiemmin oli ”mielellään ja usein” puhuttu ”vapaan kilpailun järjestelmän ja vapaan hinnanmuodostuksen” koneistosta, joka hakeutuu automaattisesti ja itseään korjaavasti luonnolliseen harmoniaan, mikäli sitä ei ulkoapäin häiritä – etenkin valtiollisen intervention kautta. Wariksen mukaan vapaa markkinatalous nautti Suomessa edelleen korkeaa sosiaalista arvostusta ”ns. yhteiskunnan johtavassa kerroksessa” ja akateemisessa maailmassa.⁵⁶

Waris kuitenkin näki jo ensimmäisen maailmansodan asettaneen liberalistisen käsityksen markkinatalouden tasapainomekanismista kyseenalaiseksi. Ei-taloudelliset tekijät, kuten sotatalous ja teknologinen kehitys, olivat yhä useammin muuttuneet määrääviksi tekijöiksi. Lisäksi ammattiyhdistysliikkeen kasvun ja 1930-luvun laman myötä joukkotyöttömyyden taloutta tervehdyttävään vaikutukseen ei enää uskottu samalla tavalla; sen sijaan täystyöllisyys ja sosiaaliset tavoitteet olivat nousseet etualalle. Näiden tekijöiden myötä jopa kapitalistisissa maissa oli ”tahtoen taikka tahtomatta siirrytty yhteiskunnan suunnitteluun, vastaisen kehityksen tietoiseen ja suunnitelmalliseen hahmoitteluun”. Tilanne ei kuitenkaan näyttäytynyt Warikselle yksinomaan positiivisena, vaan luonnontieteisiin pohjautuvan teknologian kiihtyvä kehitys oli tehnyt yhteiskunnasta dynaamisemman ja vaikeamman hallita sekä koetteli yhteiskunnan instituutioita ja sosiaalisia suhteita. Empiirisiin sosiaalitieteisiin pohjautuva yhteiskuntasuunnittelu näyttäytyi Warikselle keskeisenä keinona kohdata ”tekniikan voittokulun”

⁵⁶ Waris, Heikki 1954: Yhteiskunnan suunnittelu. Suunnittelu vai suunnittelemattomuus? *Suomalainen Suomi*, 22 (1), 13–18, 13.

luomat haasteet.⁵⁷ Wariksen puheenvuorossa näkyi hänen omaksunsa vaikutteet Yhdysvaltain-opinto- ja tutkimusmatkaltaan (1952–1953).⁵⁸

1950-luvun puolivälissä Sosiaalipoliittisen yhdistyksen ”normaalitiedettä” (uusklassista talousajattelua ja konservatiivista sosiaalipoliittista ajattelua) alkoi yhä laajemmin haastaa kilpaileva paradigma: laajamittainen yhteiskuntasuunnittelu. Se ei vastannut Tiihosen kuvaamaa dynaamista, keynesiläistä uutta taloustiedettä tai siihen istuvaa vahvan yhteiskunnan laajaa sosiaalipoliittikkaa Jenny Anderssonin kuvauksen mukaisesti. Uusi käsitys yhteiskuntasuunnittelusta suhtautui kuitenkin suopeammin valtiolliseen interventioon, suorastaan vaati sitä. Se näyttäytyi keinona ennaltaehkäistä ei-toivottuja kehityskulkuja. Sikäli se siis oli jatkumoa aiemmalle varoittelulle sosiaalipoliittikan tahattomista seurauksista. Merkittävänä erona kuitenkin oli, että suunnittelun mahdollisuuksiin ei suhtauduttu epäillen – päinvastoin uskottiin vakaasti, että tieteeseen pohjautuva kokonaisvaltainen suunnittelu oli toimivin, ellei jopa ainoa, keino ehkäistä yhteiskuntapoliittista kaaosta.

Uutta ajattelutapaa selittää kokemusavaruus: 1950-luvun puolivälin yhteiskunnallinen myllerrys, jonka yksi merkittävimmistä tapahtumista oli vuoden 1956 yleislakko. Toukokuussa 1956 myös kansaneläkejärjestelmä uudistettiin; monivaiheinen ja sangen sekava uudistus kytkeytyi loppujen lopuksi samoihin tekijöihin kuin yleislakko. Lopputuloksena oli radikaali uudistus, jossa maksuihin suhteutetusta järjestelmästä siirryttiin tasaetujärjestelmään. Vaikka uudistunutta kansaneläkejärjestelmää on nimitetty tulonsiirtona palkansaajilta maaseudulle ja siten maalaisliiton voitoksi, tosiasiasa sekä maalaisliitto että SDP olivat lopputulokseen pettyneitä. Järjestelmän kustannukset kasvoivat kolminkertaisiksi, mutta eläkkeet olivat silti pieniä.⁵⁹

Valtion ja yhteiskunnan haasteet eivät rajoittuneet vuoteen 1956. Lama ja työttömyys rasittivat valtiontaloutta, ja vuosi 1957 kului kassakriisitunnelmissa (vaikka myöhempien arvioiden mukaan valtionbudjetti oli tosiasiasa ylijäämäinen). Sukselaisen hallitus, jossa Meinander toimi valtiovarainministerinä, yritti korjata tilannetta muun muassa

57 Waris 1954, lainaukset s. 14 ja 17.

58 Rainio-Niemi 2009.

59 Kansaneläkelain uudistuksesta yksityiskohtaisemmin ks. Bergenheim 2013, 68–89.

julistautumalla vuorokaudeksi varattomaksi ja lykkäämällä lapsilisien maksatusta. Suomen kansandemokraattinen liike (SKDL) sai kuitenkin estettyä jälkimmäisen jarrutuskeskustelulla. Hallituksen politiikkaa vastaan järjestettiin myös mittavia mielenilmauksia.⁶⁰

Sosiaalimenojen liiallisuudesta keskusteltiin vilkkaasti syksyllä 1957.⁶¹ 15.10.1957 Sosiaalipoliittinen yhdistyskin järjesti keskustelutilaisuuden, jonka alusti yhdistyksessä ensiesiintymisensä tekevä Pekka Kuusi esitelmällään ”Voiko sosiaalimenojamme supistaa”. Kuusi oli edellisenä vuonna väitellyt aiheenaan alkoholinkäyttö maaseudulla, minkä yhteydessä hän oli jo puhunut myönteisesti ”yhteiskunnan suunnittelusta”.⁶² Olavi Riihisen mukaan Kuusen ohjaaja-vastaväittäjä Heikki Waris ”ilmeisesti luotti” Kuuseen, joka oli saanut korkeimman mahdollisen arvosanan väitöskirjastaan.⁶³ Kuusen esitelmän kommentaattoreina toimivat muun muassa Mannio ja Meinander.

Kuusen lukuisat epäpolitisoiivat sanavalinnat eivät jättäneet tulkinvaraa: sosiaalipolitiikan kriisi oli ”kiistaton”, koska sosiaalimenot eivät olleet sopeutuneet kansantuloon. Varoittavina esimerkkeinä esiintyivät ennen muuta kansaneläkeuudistus sekä lapsilisäjärjestelmä. Kansantulon lisääminen oli ”luonnollisin” ja ”ainoa tie” sosiaalimenojen supistamiseen (kansantuloon suhteutettuna) ja sosiaalipolitiikan laajentamiseen. Siihen saakka Kuusi vaati: ”sosiaalipolitiikan laajeneminen seis!”.⁶⁴ Kuusen näkemys talous- ja sosiaalipolitiikan suhteesta vastasi Sosiaalipoliittisen yhdistyksen normaalitiedettä: talous asetti sosiaalipolitiikalle raamit, ja sosiaalipolitiikka nähtiin taloudellisena rasitteena ja nollasummapelinä.

Mannio tiivisti lyhyeen puheenvuoroonsa normaalitieteen mukaiset avainnäkemyksensä konservatiivisesta sosiaalipolitiikasta. Hän antoi rivien välistä ymmärtää, että lapsilisät ja kansaneläkeuu-

60 Vuoden 1957 tapahtumista tarkemmin ks. Kangas, Olli 2006: *Politiikka ja sosiaaliturva Suomessa*. Teoksessa Paavonen, Tapani & Kangas, Olli (toim.): *Eduskunta hyvinvointivaltion rakentajana. Suomen eduskunta 100 vuotta 8*. Helsinki, Edita, 190–366, 297–298; Uljas, Päivi 2012: *Hyvinvointivaltion läpimurto*. Helsinki, Into Kustannus, 162–170.

61 Uljas 2012, 170–171.

62 Tuomioja 1996, 72.

63 Riihinen 2009, 102.

64 Kuusi, Pekka 1958: *Voidaanko sosiaalimenojamme supistaa*. Tutkielmia n:o 7 / Sosiaalipolitiikan laitos. Helsinki, Helsingin yliopisto.

distus ovat liian kalliita, minkä lisäksi palkansaajien sosiaaliturvaa oli laiminlyöty. Lisäksi hän nosti esille, miten ”kansa itse, siis etujen saajat” osallistuvat sosiaalimenojen rahoittamiseen liian vähän.⁶⁵

Lapsilisäepisodista ilmeisen katkera Meinander käytti monta puheenvuoroa. Hän kiitteli Kuusen esitystä siitä, että se oli asettanut sosiaalimenot ”oikeata kansantaloudellista taustaa vastaan”. Hän korosti aiempien kannanottojensa mukaisesti liian laajan sosiaalipolitiikan inflaatoriskiä ja kehysti paisuneet sosiaalimenot kassakriisiin syyksi. Hän peräänkuulutti konservatiivista ja kohdennettua sosiaalipolitiikkaa – varsinkin lapsilisät olisivat edelleen joutaneet hänen puolestaan leikkurin alle. Keynesiläisyyttä edustaneen Väestöliiton toiminnanjohtaja Heikki von Hertzenin kommentit puolestaan kirvoittivat Meinanderilta piikkikäitä kommentteja. ”Ammattivelvollisuuksiinsa” eli kansantaloustieteen professuuriinsa vedoten hän viittasi useasti ”taloudellisiin realiteetteihin”, jotka unohtuivat ”sosiaalipoliittisissa toivomuksissa”. Hierarkia oli Meinanderille selvä: ”Sosiaalipolitiikka on kuitenkin ainoastaan eräs talouspolitiikan tärkeä osa.”⁶⁶

Kuusi ei kuitenkaan yhtynyt Meinanderin määrittelyyn sosiaali- ja talouspolitiikan suhteesta, vaan tarkasteli molempia osana laajempaa yhteiskunnallista kehitystä ja viitekehystä. Kuusi poikkesi Sosiaalipoliittisen yhdistyksen normaalitieteestä ratkaisevasti siinä, että hän näki sosiaalipolitiikan poliittisen uhkapelin ja pimeässä hapuilun johtuvan liian vähäisestä suunnittelusta ja interventiosta. Wariksen tavoin Kuusi näki kokonaisvaltaisen suunnittelun keinona hallita sosiaalipolitiikkaa ja ehkäistä kaoottista ja ei-toivottua kehitystä. Suunnittelemattomana tilapäisratkaisuna hän näki myös ”kassakriisitunnelmissa tehdyn sosiaalipolitiikan”, eli tältäkin osin Meinander ei saanut Kuuselta vastausta. Sen sijaan hän vetosi Sosiaalipoliittisen yhdistyksen velvollisuuteen ”panna sosiaalipoliittinen tietämys parempaan järjestykseen”, mitä pitkäjänteinen suunnittelu edellytti. Mannio yhtyi vetoamuksen kiitoksiin.⁶⁷

65 Kuusi 1958, 20–21.

66 Kuusi 1958, 10–11, 17–18, 21–22, lainaukset s. 10, 17, 21.

67 Kuusi 1958, 23.

Odotushorisontti: arvaamattomuuden pelko

Syyskuussa 1956 Pekka Kuusi julkaisi artikkelin ”Hallitun yhteiskuntapolitiikan mahdollisuuksista”. Artikkelin taustalla oli Helsingin yliopiston rehtorin Paavo Ravilan puhe, jossa hän peräänkuulutti keskustelua ”demokraattisen suunnittelun” (vrt. sosialistinen ”totaalinen suunnittelu”) mahdollisuuksista. Kuusi tarttui kutsuun hanakasti. Hän ei pitänyt liiallista suunnitelmallisuutta uhkana; kansaneläkelain käsittely oli osoittanut aivan päinvastaisia huolenaiheita.⁶⁸

[K]ansanedustajat ovat suomalaisen yhteiskuntapolitiikan – ja tässä tapauksessa nimenomaisesti suomalaisen sosiaalipolitiikan – ratkaisijoina vakuuttavasti osoittaneet, että totaalisen suunnittelun uhka ei ole yllämme tänään vielä aivan ahdistava. Kansanedustajat ovat samalla osoittaneet sen, miten etäällä me Suomessa olemme hallituksen yhteiskuntapolitiikasta.⁶⁹

Heikki Waris lauloi samanhenkistä laulua jo vuonna 1954. Hänen mukaansa yhteiskunnan alati kiihtyvä teknologinen kehitys sekä lisääntyvä dynaamisuus asettivat ”yhteiskunnan laitokset ja kaikki sosiaaliset suhteet entistä ankarammalle koetukselle”. Tämä myös uhkasi alkanutta yhteiskuntasuunnittelun eetosta ja käytäntöä: alkoi tulla yhä haasteellisemmaksi suunnitelmallisesti kaventaa ”kulttuurimme teknillisen kärjen ja sen sosiaalisen lohkon välimatkaa”.⁷⁰ Ongelmana ei siis ollut liian laajamittainen suunnittelu, vaan yhteiskunnan nopea ja epätasapainoinen muutos. Tämän kehityksen ja sen ei-toivottuja seurauksia suitsimaan nimenomaan tarvittaisiin suunnittelua, mutta muutoksen nopeus ja suunta uhkasivat senkin mahdollisuuksia. Arvaamattomuuden pelko oli toisin sanoen keskeinen osa sekä kokemusavaruutta että odotushorisonttia. Pelko odotuksena kumpusi vaikeasta kokemuksesta, eli pelosta kokemuksena. Tämä vastaavasti heijastui siihen, miten suunnittelun rooli näyttäytyi erilaisena:

68 Kuusi, Pekka 1956: Hallitun yhteiskuntapolitiikan mahdollisuuksista. *Suomalainen Suomi*, 24 (5), 329–332.

69 Kuusi 1956, 329.

70 Waris 1954, 17.

ei moraalisesti kyseenalaisena interventiona ja yksilönvapauden loukkauksena, vaan työkaluna tulevaisuuden hallitsemiseen.

Suunnittelua mahdollisesti odottavista haasteista huolimatta sen nähtiin olevan (ainoa) oikea tie. Mahdollisuudet ennakoida ja hallita tulevaa kytkeytyivät laajempaan yhteiskunnallisen tiedontuotannon muutokseen. 1940- ja 1950-lukujen aikana systemaattinen ja empiirinen yhteiskuntatieteellinen tieto ja valtiontaloudellinen tieto (esim. kansantalouden tilastointi) lisääntyivät merkittävästi.⁷¹ Seppo Tiihosen mukaan suunnittelusta, sosiaalisuunnittelusta ja yhteiskuntasuunnittelusta oli tulossa sosiaalipoliittisen diskurssin keskeinen osa.⁷² Yhteiskuntatieteet alettiinkin nähdä omana erityisalanaan, mistä on osoituksena esimerkiksi valtiotieteellisen tiedekunnan perustaminen (1945) ja sosiaalipoliitiikan oppituolin perustaminen (1946).

Empiiristen menetelmien ja tilastojen kehittymisen nähtiin tuottavan uudenlaista, kriittistä ja objektiivisuuteen pyrkivää tiedettä. Näkemysten taustalla vaikutti looginen empirismi, jonka mukaan todellisuuskäsitysten tulee pohjautua kokemuksiin ja havaintoihin. ”Uusissa yhteiskuntatieteissä” vallitsi tämän filosofisen suuntauksen mukaisesti voimakas positivistinen henki, jossa yhteiskuntatieteet rinnastettiin luonnontieteisiin.⁷³ Loogisen empirismin näkyvin edustaja Eino Kaila olikin sekä Heikki Warikselle että Pekka Kuuselle tärkeä vaikuttaja.⁷⁴

Uudet (angloamerikkalaiset) yhteiskuntatieteet näyttäytyivät Warikselle ja Kuuselle rationaalisen ja pragmaattisen ajattelun ruumiillistumana. Vastaavasti Kuusen ja Wariksen teksteissä menneisyyden toimijat, tieteenalat ja diskurssit sekä samaa polkua seuraavat aikalaiset esitettiin naiiveina, irrationaalisina ja emotionaalisina.

Näin nykypäivien sosiaalitieteilijän asenne on toinen kuin menneiden vuosisatojen profettojen taikka utopistien, jotka sisäisen näkemyk-

71 Paavonen 2006, 53; Waris 1954; Saloniemi 1996, 91–92, 97–98.

72 Tiihonen 1985, 257.

73 Tiihonen 1985, 258; Saloniemi 1996; Waris 1954, 17.

74 Kuusi, Pekka 1961b: Mietteitä suunnitelmallisen yhteiskuntapolitiikan vaiheilta. Teoksessa Waris, Heikki (toim.): *Heikki Waris ja 15 tohtoria. Jublakirja Heikki Wariksen täyttäessä 60 vuotta*. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 7. Porvoo & Helsinki, wsoy, 153–160b, 155; Kettunen 1997; Saloniemi 1996; Haimi, Olavi 2000: *Yhteiskuntasuunnittelun pitkä marssi: suomalaisen sosiaalipoliittisen suunnittelun kehitys. Tapaus kuntien valtionosuusuudistus*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, Helsinki, 136–137.

sensä ja innoituksensa varassa pyrkivät ajatuksissaan rakentamaan tulevaisuuden yhteiskuntaa omien ihanteittensa ja uskonsa mukaisesti.⁷⁵

Luontoa ihminen on oppinut ajattelullaan hallitsemaan, ihmistä ja ihmisjoukkoja ihminen yhä yrittää hallita enemmän sydämellään kuin aivoillaan, enemmän uskomuksillaan kuin tiedoiltaan.⁷⁶

Me suomalaiset lienemme sosiaalisen kansanvallan rakentajina esko-
maisista töyhtöpäitä. Sydämen into ylittää täällä aivojen kirkkauden.⁷⁷

Waris toisaalta painotti myös, miten tutkimusmenetelmien kehittyminen on tuonut mukanaan rationaalista ja kypsää kriittisyyttä tutkimuksen tuottamien ennusteiden rajoitteista. Tämä ei kuitenkaan hänen mukaansa tarkoittanut, että suunnittelusta olisi luovuttava – dynaaminen, muuttuva yhteiskunta päinvastoin tarvitsi tuekseen dynaamisia yhteiskuntatieteitä.⁷⁸ Tieteeseen pohjautuvan suunnittelun potentiaali näyttäytyikin Kuuselle ja Warikselle ennen muuta keinona ennaltaehkäistä yhteiskunnallisia levottomuuksia sekä suitsia poliittista peliä ja hallitsematonta sosiaalipolitiikkaa, eli saattaa sosiaalipolitiikka rationaaliseksi toiminnaksi.⁷⁹

Jos yhteiskuntatieteellinen tutkimustyö omaksutaan [...] olennaiseksi osaksi yhteiskuntapolitiikan harjoittamista [...], tämä johtaa nähdäkseni väistämättömästi siihen, että taisteleva yhteiskuntapolitiikka muuntuu vähitellen hallituksi yhteiskuntapolitiikaksi.⁸⁰

Luottamus suunnittelun mahdollisuuksiin siis kasvoi 1950-luvun mitaan, mutta toisin kuin Ruotsin vahvan yhteiskunnan ajattelumallissa, sitä ei kuitenkaan leimannut vahva optimismi tai edistysusko. Kaoottisen kokemusavaruuden pohjalta odotushorisonttia sävytti pelko ei-toivotuista, hallitsemattomista kehityskuluista, joihin päädyttäi-

75 Waris 1954, 17.

76 Kuusi 1956, 330.

77 Kuusi 1958, 9.

78 Waris 1954, 17–18, lainaus s. 17.

79 Ks. myös Kettunen 1997, 166–177; Saloniemi 1996, 91–92.

80 Kuusi 1956, 330–331.

siin ilman määrätietoista ja pitkän aikavälin suunnittelua.

Tältä pohjalta Sosiaalipoliittisessa yhdistyksessä käytiin keskustelua suunnittelusta ja tulevaisuudessa vuoden 1957 syksynä ja talvena. Alkuvuodesta 1958 yhdistyksen johtokunta teki päätöksen ”sosiaalipoliittikan kokonaissuunnitelman” laatimisesta. Päävastuu työstä uskottiin Pekka Kuuselle, jolta ehdotus oli alun perin tullut ”suuren supistamiskeskustelun” aikana. Ohjelman oli määrä sisältää ”ne yleiset tiedot, joiden varassa käy mahdolliseksi sosiaalipoliittikan suunnitelmallinen kehittäminen kansantaloutemme asettamissa puitteissa.”⁸¹

Kuhnilainen kriisi: yhteisö sekasorrossa

Kuhnilaisen tieteenfilosofian mukaan normaalitiedettä haastamaan nouseva paradigma syöksee tiedeyhteisön sekasortoon. Vastaavan sekasorron voi nähdä vallinneen myös Sosiaalipoliittisessa yhdistyksessä, kun suunnitteludiskurssi alkoi haastaa uusklassista talousajattelua ja siihen pohjautuvaa konservatiivista sosiaalipoliittikkaa.

Yhteisön sekasorto ja uudella tavalla risteävät näkemykset kiteytyvät edellä kuvattuun vuoden 1957 poleemiseen ”supistamiskeskusteluun”. Keskustelussa näkyivät erilaiset tavat käsittää talous- ja sosiaalipoliittikan suhdetta ja roolia. Nils Meinander korosti perinteiseen tapaan, miten laaja sosiaalipoliittikka on vahingollista taloudellisten näkökohtien kannalta ja siten pitkällä aikavälillä vastuutonta.

Lasten tulevaisuutta ajatellen luulisin, että olisi syytä kysyä enemmän talouspoliitikkojen kuin sosiaalipoliitikkojen mielipidettä, sillä lasten tulevaisuutta ei hoideta lapsilisien, vaan ainoastaan kunnollisen työllisyyspolitiikan avulla. Yliammutulla sosiaalipoliittikalla vaikeutetaan uusien työtilaisuuksien syntyä.⁸²

81 Kuusi, Pekka: Kokonaisuohjelman laatiminen maamme sosiaalipoliittikalle, päivätty 9.12.1957, kansio H4 Muu aineisto (1909–1970), Sosiaalipoliittisen yhdistyksen arkisto, Kansallisarkisto; Sosiaalipoliittisen yhdistyksen apurahahakemus Kulttuurahastolle, päivätty 21.9.1959, kansio H4 Muu aineisto (1909–1970), Sosiaalipoliittisen yhdistyksen arkisto, Kansallisarkisto.

82 Kuusi 1958, 18.

Merkillepantavaa on, ettei keynesiläinen ja dynaaminen talousajattelu ollut lyönyt Sosiaalipoliittisessa yhdistyksessä läpi. Kuusen ja Wariksen edustama ja Mannion varovaisesti kannattama kilpaileva paradigma sen sijaan asemoi sosiaalipolitiikan omaksi alakseen, jonka tuli toimia tarkoituksenmukaisesti ja sopusoinnussa talouspolitiikan kanssa. Laaja sosiaalipolitiikka ei siis saanut kilpailevassakaan paradigmassa lämmintä vastaanottoa, vaan olennaisin ero oli sosiaalipolitiikan ja suunnittelun välille luotu välttämätön kytkös.

Normaalitieteen jokseenkin varauksellinen suhtautuminen suunnitteluun oli saanut rinnalleen Wariksen ja Kuusen johdolla positivistisen luottamuksen (tai ainakin toivon) sosiaalipolitiikkaan ennustettavana ja hallittavana, tieteeseen pohjautuvana politiikan alana. Sosiaalipolitiikka toisin sanoen näyttäytyi yhä talouskasvun uhkana, mutta tieteen legitimoima valtiollinen interventio esitettiin mahdollisuutena hallita tätä ja muita muuttuvan yhteiskunnan mukanaan tuomia uhkia.

Tiihosen mukaan sosiaalipolitiikan ja kansantaloustieteen yhteys suuntasi sosiaalipoliittista tutkimusta kohti koordinoitua yhteiskuntapolitiikkaa. Tällä koordinaatiolla ei kuitenkaan hänen mukaansa ollut varsinaista eksplisiittistä kokonaisuohjelmaa, vaan se näkyi käytännön yhteiskuntapolitiikassa.⁸³ Tämä ei kuitenkaan vastaa Sosiaalipoliittisessa yhdistyksessä muodostuvaa suunnitteluparadigmaa, jossa nimenomaan korostettiin kokonaisuohjelmaa käytännön yhteiskuntapolitiikan taustalla.

Sosiaalipoliittisen yhdistyksen paradigmojen taistossa oli pohjimmiltaan kyse murroksesta siinä, miten aika käsitettiin: siitä, miten uhkaavana näyttäytyvää tulevaisuutta hallitaan. Normaalitieteen käsityksessä tulevaisuuden ei-toivotuilta kehityksiltä puolustauduttiin pidättymällä sellaisista toimenpiteistä, joiden seurauksia oli vaikea ennustaa. Suunnitteluparadigmassa suhtautuminen vaikeasti arvioitaviin seurauksiin oli täysin päinvastainen: oli ratkaisevan tärkeää tuottaa empiiristä ja systemaattista yhteiskuntatieteellistä tietoa, jotta tuntematon ja uhkaava muunnettaisiin ennustettavaksi ja hallittavaksi.

83 Tiihonen 1985, 260.

Paradigmamuutos: sosiaalipoliitiikan suunnitteluoptimismi

Kokemusavaruus: pitkän aikavälin kehitys edistyksenä

1960-luvun alku oli otollista maaperää niin sanotulle suunnitteluoptimismille⁸⁴. Sille oli leimallista edistysusko, joka koski niin taloudellista kehitystä, tieteellisen tutkimuksen mahdollisuuksia kuin rationaalista päätöksentekoaakin. Tieteelliseen tietoon pohjautuvan suunnittelun avulla saatettiin määrittää ja saavuttaa uusia yhteiskuntapoliittisia tavoitteita, jotka modernisaatio, teollistuminen ja talouskasvu mahdollistivat.

Suunnitteluoptimismin saamaan jalansijaan liittyi myönteinen kokemusavaruus 1950–1960-lukujen taitteesta. Jorma Kalela ajoittaa 1960-luvun monitahoiseksi murrosvaiheeksi. Suomalaiset yritykset altistettiin kansainväliselle kilpailulle, mutta kasvaneet länsivaluuttavarannot mahdollistivat toisaalta tieteellisteknisen kehitysten leviämisen. Kulutusmahdollisuudet kasvoivat nopeasti. ”Nämä muutokset ja niiden erilaiset seuraukset voimistivat toistensa vaikutusta. Oikeastaan kaikilla inhimillisen toiminnan alueilla siirryttiin uuteen aikaan.”⁸⁵

Positiivisen kokemusavaruuden ansiosta 1960-luvun ”uusi aika” monine muutoksineen näyttäytyi ennen muuta mahdollisuutena. 1950-luvulla alkanut rakennemuutos ja talouskasvu näkyivät muutovirtana haja-asutusalueilta taajamiin ja kaupunkeihin, asutuskeskusten kasvuna ja uusina teollisuuslaitoksina. Suomi näytti väestö- ja teollistumiskehityksessään kulkevan samaa tietä kuin Ruotsi, joskin 20 vuotta länsinaapurია jäljessä.⁸⁶ Optimistisesta näkökulmasta Suomea näytti 1960-luvun alussa odottavan tervetullut modernisaatiokehitys, johon myös vapaakauppaintegraatio ja sen tuomat taloudellisen kasvun ja kehityksen mahdollisuudet kytkeytyivät.

Myös Sosiaalipoliittisessa yhdistyksessä tapahtui siirtymä suunnitteluoptimismiin, mikä näkyi 1960-luvun alun aineistossani. Sosi-

84 Suunnitteluoptimismin käsitettä ovat käyttäneet mm. Saloniemi 1996; Kettunen 1997, 177–178; Paavonen 2006, 53, 61–62.

85 Kalela, Jorma 2005: Hyvinvointivaltion rakentaminen. Teoksessa Niemi, Mari K. & Pernaa, Ville (toim.): *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Kleio. Helsinki, Edita, 205–224, 213.

86 Paavonen 2006, 15–19, 62.

aalipoliittinen yhdistys julkaisi vuonna 1961 kaksi teosta: Heikki Wariksen *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka*⁸⁷ sekä Pekka Kuusen *60-luvun sosiaalipolitiikka*⁸⁸. Kuusi julkaisi samana vuonna myös hieman tieteenfilosofisemman kannanoton⁸⁹ sekä vuonna 1963 kaksi artikkelia, joissa hän pitkälti toistaa *60-luvun sosiaalipolitiikan* ydinväitteensä.⁹⁰ *60-luvun sosiaalipolitiikkaa*, sen syntyprosessia ja sen vastaanottoa on kirjallisuudessa esitelty siksi seikkaperäisesti,⁹¹ etten käy niitä tässä artikkelissa sen tarkemmin erittelemään, vaan käsittelen teosta ainoastaan tämän artikkelin aiheen näkökulmasta.

Niin Wariksen kuin Kuusenkin kirjoissa mennyt esiintyy pienessä, mutta neutraalissa tai positiivisessa roolissa. Wariksen teoksessa on taustoittava johdanto⁹², joka koostuu lähinnä pitkän aikavälin kehityksen kuvauksesta. Hän mainitsee mm. teollistumisen ja kaupungistumisen ja ylipäättään kuvaa modernisoitumiskehitystä. Tällä kertaa sävy ei kuitenkaan ole korostuneen huolestunut, kuten 1950-luvun puolivälissä, vaan lähinnä neutraali, paikoin myönteinenkin – kehitys siis näyttäytyy Warikselle edistyksenä. Kuusi käy samaten läpi pitkän aikavälin kehitystä, mutta julkilausutumman myönteisemmällä otteella. Hän kuvaa viime vuosisatojen historiaa ”huikeaksi etenemiseksi ihmiskunnan kehityksen pitkällä tiellä”, missä yksilö kohosi ”ensin alamaisesta kansalaiseksi ja sitten yhteiskuntapolitiikan liikkeelle panevasta voimasta sen ylimmäksi kriteerioksi”.⁹³ Lähimenneestä hän toteaa lyyrisesti:

Nyt 1960-luvulle ehdittyä voimme todeta, että ihmiskunnan pitkällä vaellustiellä viime vuosikymmenet ovat olleet täysin poikkeukselliset.

87 Waris, Heikki 1961: *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka*. Johdatus sosiaalipolitiikkaan. *Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja* 5. Porvoo & Helsinki.

88 Kuusi 1961a.

89 Kuusi 1961b.

90 Kuusi, Pekka 1963a: *Hyvinvointivaltion ideologia*. Teoksessa Sipponen, Kauko & Hulkko, Jouko (toim.): *Yhteiskuntasuunnittelu. Yhteiskuntapoliittinen julkaisusarja* 1. Helsinki, Suomalaisuuden liitto, 125–136; Kuusi, Pekka 1963b: *Sosiaalipolitiikka ja taloudellinen kasvu*. Teoksessa *Kunnallispolitiikkaa 1960-luvulla*. Helsinki, Suomen kaupunkiliitto, Maalaiskuntien liitto & Finlands svenska landskommuners förbund, 105–118.

91 Esim. Tuomioja 1996, 86–160; Riihinen 2009.

92 Waris 1961, 1–38.

93 Kuusi 1961a, 4.

Ihmiskunnan historiassa mitkään vuosikymmenet eivät erotu kaikesta edellä olleesta siten kuin nämä viimeiset. Maapalloa kiertävä avaruusihminen ei tällöin riitä oman uljaan aikamme tunnuksiksi. Oman aikamme tunnus on köyhyydestään kohoava ihminen.⁹⁴

Kuusenkin kokemusavaruus arvaamattomuuden pelosta oli toisin sanoen vaihtunut näkymään, jossa kansainvälisillä ja kansallisilla kriiseillä ei ollut sijaa, vaan historia oli kulkenut kohti edistyksellistä ja parempaa nykyhetkeä ja tulevaisuutta. Hän jopa paheksuvasti hämmästelee 1950-luvulla esitettyä kritiikkiä sosiaalipolitiikkaa ja sen laajentumista kohtaan⁹⁵ – siis samoja keskusteluja, joihin hän itsekin oli kovaaäänisesti osallistunut. Kokonaisuudessaan viittaukset menneeseen olivat kuitenkin pienehkössä roolissa, sillä niin Kuusen kuin Wariksenkin katseet olivat ennen muuta kiinnittyneet positiivisen kokemusavaruuden avartamaan tulevaisuuteen.

Odotushorisontti: laaja ja optimistinen tulevaisuus

Kuten *60-luvun sosiaalipolitiikan* nimikin vihjaa, teoksen fokus oli tulevaisuudessa. Kuusen alkuperäisenä tehtävänä oli hahmotella, miten sosiaalipolitiikkaa tulisi suunnitelmallisesti kehittää suhteessa kansantuloon. Alkuvuonna 1959 tavoite oli kuitenkin yhdistyksen mukaan laajentunut niin, että ”teos pyrkii antamaan vastauksen yleisempään kysymykseen: mikä on oleva sosiaalipolitiikan asema ja tehtävä taloudelliseen kasvuun pyrkivässä yhteiskunnassa.”⁹⁶ Tuomioja kirjoittaa, että Heikki Waris oli Kuusen kertoman mukaan olettanut *60-luvun sosiaalipolitiikasta* tulevan ”oppikirjaksi kelpaava yleiskuvaus suomalaisesta sosiaalipolitiikasta”. Kun Warikselle vuonna 1959 kävi ilmi, ettei teos toteuttaisi tätä tarvetta, hän alkoi kirjoittaa *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikkaa*.⁹⁷ Väite on sikäli erikoinen, että Kuusen tehtäväksi nimenomaisesti annettiin kokonaissuunnitelman laatiminen

94 Kuusi 1961a, 8.

95 Kuusi 1961a, 9–14.

96 Sosiaalipoliittisen yhdistyksen kirje Huoltaja-Säätiölle, päivätty 16.2.1959, kansio F2 Kirjeenvaihto (1940–1959), Sosiaalipoliittisen yhdistyksen arkisto, Kansallisarkisto.

97 Tuomioja 1996, 147.

eikä yleiskuvaus. Tuomioja kuitenkin samassa yhteydessä viittaa myös Kuusen ja Wariksen akateemiseen kilpailuun Kuusen työn tiimoilta, mikä saattaa osaltaan selittää teosten samanaikaista kirjoittamista ja julkaisua.

Olivatpa kulissien takaiset syyt mitkä hyvänsä, lopputuloksena oli kaksi samankaltaista sosiaalipoliittista ja tieteenfilosofista ajatusmaailmaa ilmentävää teosta. Tästä huolimatta Wariksen teos jäi auttamatta Kuusen teoksen jalkoihin sekä aikalaiskeskustelussa että myöhemmässä tutkimuskirjallisuudessa. Esimerkiksi Sosiaalipoliittisen yhdistyksen omassa historiategoksessa se mainitaan vain kirjallisuusluettelossa (siinäkin virheellisillä tiedoilla). Saloniemi puolestaan toteaa Pekka Kuusen ja *60-luvun sosiaalipoliittikan* edustavan ”suomalaista suunnitteluoptimismia par excellence”⁹⁸, muttei mainitse Wariksen teosta lainkaan. Sosiaalipoliittisen suunnittelun kehitystä tutkinut Olavi Haimi käyttää *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipoliittikan* vuoden 1980 painosta vain kommentoidakseen *60-luvun sosiaalipoliittikkaa*.⁹⁹

Vaikka Wariksen teos eittämättä jäi vähemmän tunnetuksi, on sen sivuuttaminen erikoista nimenomaan suunnittelukeskustelun ja Sosiaalipoliittisen yhdistyksen historian tutkimuksen näkökulmasta. Kyseessä oli kuitenkin sosiaalipoliittikan professorin ja Sosiaalipoliittisen yhdistyksen esimiehen kirjoittama teos, jonka Waris tarkoitti ”lähinnä kurssi- ja oppikirjaksi korkeakouluissa ja muissa oppilaitoksissa sekä käytettäväksi niissä moninaisissa järjestöissä, joitten toiminnassa tarvitaan kokonaiskuvaa ja ajankohtaisia tietoja Suomen sosiaalipoliitikasta”.¹⁰⁰ Vaatimaton muotoilu kätkee taakseen kunnianhimoisen kohdeyleisön ja vaikutuksen. Oppikirjana teoksella olisi potentiaalia vaikuttaa tulevien tutkijoiden, sosiaalipoliitikkojen, virkamiesten jne. ajatusmaailmaan, ja sosiaali- ja terveystieteiden järjestöjen käsikirjana se taipuisi käytännön sovelluksiin.

Huomioni kohteena ei siis Saloniemen tapaan ole vain ”kuuselainen suhde menneisyyteen ja tulevaisuuteen”¹⁰¹, vaan käsittän sekä

98 Saloniemi 1996, 99.

99 Haimi 2000, 147.

100 Waris 1961, v.

101 Saloniemi 1996, 99.

Kuusen että Wariksen ilmaisevan *suunnitteluoptimistista* suhdetta menneisyyteen ja tulevaisuuteen. Keskeinen ero suunnitteluoptimistisen aikakäsityksen ja aiempien aikakäsitysten välillä oli ajallinen perspektiivi. 1950-luvun käsityksissä sekä mennyt että tuleva oli rajautunut lähelle: kokemusavaruudessa korostui lähimenneisyys (sota ja säännöstelytalous sekä 1950-luvun puolivälin yhteiskunnallinen ja sosiaalipoliittinen levottomuus), ja odotushorisontti oli vastaavasti rajoittunut lähitulevaisuuteen ja sen saamiseen kuriin. Suunnitteluoptimistinen aikakäsitys sen sijaan oli pitkä sekä menneen että tulevan osalta. Kokemusavaruus kattoi vuosikymmeniä ja jopa vuosisatoja, jotka näyttäytyivät kehityksenä kohti alati paranevaa tulevaisuutta. Odotushorisontti oli samaten pitkä ja laaja: tulevaisuutta ei enää täytynyt saada kapeisiin aisoihin lyhyellä aikavälillä, vaan oli kyse koko ihmiskunnan tulevaisuuden ohjailusta. Se näyttäytyi optimistisena ja moniulotteisena mahdollisuutena.

Myös 1960-luvun alun suunnitteluoptimistinen keskustelu poikkesi Sosiaalipoliittisen yhdistyksen aiemmista keskusteluista 1950-luvun mittaan: yhtäältä sosiaalipoliittikan laajuudessa sekä toisaalta sosiaali- ja talouspolitiikan dynaamisuudessa. Nämä muutokset kytkeytyivät nimenomaan positiiviseen kokemusavaruuteen sekä varsinkin toiveikkaaseen odotushorisonttiin. Konservatiivinen sosiaalipoliittikka suosi tuottaviin väestönosiin keskittyvää sosiaalipoliittikkaa, ja suunnittelu ei-toivotun ennaltaehkäisynä puolestaan pyrki saattamaan holtittoman sosiaalipoliittikan hallintaan. Suunnitteluoptimisessä visiossa sen sijaan sosiaalipoliittikka laajeni tavoittamaan kaikki yhteiskuntaryhmät ja yksilöt. Pekka Kuusi puhui ”ihmiskeskeisestä ja ihmisuskoisesta” yhteiskuntapolitiikasta, joka ”nojaa ihmisarvoon, ihmisyksilön varauksettomaan arvostukseen”. Hän tiivisti laajan sosiaalipoliittikan iskulauseenomaiseen otsikkoon: ”kansalaisen paras – ylin tavoite”.¹⁰² Heikki Waris puolestaan totesi, että oli siirrytty luokkavastakohtien lieventämisestä ”uudenaikaiseen sosiaalipoliittikkaan”, jonka kohteena olivat mitkä tahansa yhteiskuntaryhmät. Hän esitteli uudelle sosiaalipoliittikalle kolme tavoitetta: kohtuullinen elintaso, sosiaalinen turva sekä viihtyvyys. Tavoitteet pohjautuivat suoraan Armas Nie-

102 Kuusi 1961a, 5, 17.

misen¹⁰³ sosiaalipolitiikan määritelmään vuodelta 1955¹⁰⁴, mutta Waris kehysti tavoitteet ”hyvinvoinnin” kriteereiksi ja vastaavasti niitä edistävän ja tavoittelevan politiikan ”yleiseksi hyvinvointipolitiikaksi”.¹⁰⁵

Uusi näkemys sosiaalipolitiikasta dynaamisena ja laajana kokonaisuutena kytkeytyi uuteen, dynaamiseen talousajatteluun, jonka tavoitteena oli täystyöllisyys ja suhdanteiden tasaus. Tiuhonen kuvaa ajattelumallia (luontevasti) keynesiläiseksi, mutta ainakin Kuusen ajattelulle Keynesiä vaikutusvaltaisempi taho oli ruotsalainen yhteiskuntapolitiikko ja teorioitsija Gunnar Myrdal.¹⁰⁶ Waris puolestaan ei maininnut kumpaakaan kuin ohimennen. Sekä Kuusi että Waris tekivät yhtä kaikki selväksi, että sosiaalipolitiikan kansantaloudellisia vaikutuksia tulisi arvioida uudelleen: sosiaalipolitiikka tulisi nähdä hyvinvointia lisäävänä ja kulutusmahdollisuuksia tasoittavana toimenpiteenä, joka tukee talouskasvua. Vanhaa ajattelumallia, jossa sosiaalipoliittiset tulonsiirrot näyttäytyivät kansantalouden menona, Kuusi nimitti suoraviivaisesti ”ajatusvirheeksi”¹⁰⁷ – ja kritisoi näin ollen myös omaa vanhaa ajatteluaan. Waris muotoili samassa hengessä:

[S]osiaalipolitiikkaa ei enää nähdä vain kansantalouden ”kustannuksina” tai ”menoina” vaan kokemus on osoittanut tehostuneen suojelun ja lisääntyneen turvallisuuden positiivisen merkityksen koko kansantaloudelle.¹⁰⁸

Suunnitteluoptimismi ei silti ollut täydellinen irtiotto aiemmista näkemyksistä. Kuusen teos kylläkin yhdistetään ”hyvän kehän” ajat-

103 Heikki Wariksen oppilas Armas Nieminen toimi 1950–80-luvuilla lukuisissa tehtävissä Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa (vuodesta 1966 Tampereen yliopisto), muun muassa sosiaalipolitiikan professorina (1956–1976) ja rehtorina (1957–1962). 1940–50-luvuilla hän toimi Väestöliiton tutkijana. Nieminen oli aktiivinen Sosiaalipoliittisessa yhdistyksessä 1940-luvulta 1980-luvulle, kaksi viimeistä vuosikymmentä yhdistyksen johtokunnassa.

104 Nieminen, Armas 1955: Mitä on sosiaalipolitiikka? Tutkimus sosiaalipolitiikan käsitteen ja järjestelmän kehityksestä. *Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja* 4. Porvoo & Helsinki, WSOY, 13.

105 Waris 1961, 29.

106 Tuomioja 1996, 93–105; Riihinen 2009, 127–128; Haimi 2000, 143–146.

107 Kuusi 1961a, 45.

108 Waris 1961, 305.

telumalliin, jonka mukaan hyvinvointivaltio ruokkii talouskasvua.¹⁰⁹ Usein kuitenkin jätetään mainitsematta Kuusen ja Wariksen korostama keskeinen reunaehto: sosiaalipolitiikka tuli edelleen sitoa kansantulon kehitykseen. Enemmän sosiaalipolitiikkaa ei toisin sanoen automaattisesti tarkoittanut talouskasvua, vaan sosiaalipolitiikalla oli yhä kaikki edellytykset häiritä kansantaloutta ja käynnissä olevaa teollistumista ja rakennemuutosta. Suunnittelun tehtävänä olikin varmistaa laajentuvan sosiaalipolitiikan riittävä maltillisuus.

Sosiaalisten tulonsiirtojen suunnittelun laajenemisen on edellytetty 60-luvulla tapahtuvan kansantaloutemme kasvumahdollisuuksia heikentämättä. [...] Suunnitelmahan laaditaan juuri, jotta sopeutumisvaikeuksia ei syntyisi. [...] Hitaasti kiiirehtien 60-luvun sosiaalipolitiikka on turvaava oman [...] laajentumisensa.¹¹⁰

Taloukasvu ja sosiaalipolitiikan laajennus olivat sekä Kuusen että Wariksen näkemyksissä elimellisesti kytkeytyneitä toisiinsa, juuri siinä järjestyksessä. Lisäksi he hahmottivat sekä talous- että sosiaalipolitiikan osana holistista, yhteiskuntapolitiikaksi nimitettyä kokonaisuutta. Keskeisenä erona aiempiin näkemyksiin oli kuitenkin odotushorisontti. Kansantulon kehys oli muuttunut uhkasta ja rajoituksesta mahdollisuudeksi. Siinä missä 1950-luvun jälkipuoliskon odotushorisonttia leimasi pelko kaaoksesta, 1960-luvun alussa talouskasvu – ja oletus jatkuvasta kasvusta¹¹¹ – antoi tulevaisuudelle ilmeisen optimistisen leimansa.

Sosiaalipolitiikalla on liikkuma-alaa. [...] Nämä kasvavan kansantulon avartuvat näköalat edessään Sosiaalipoliittinen yhdistys onkin käynyt pitkäjännitteiseen suunnitteluun.¹¹²

109 ”Hyvän kehästä” ks. esim. Kettunen, Pauli 2012: Hyvän kehän kerrokset ja rajat. Teoksessa Alaja, Antti (toim.): *Kriisikierteestä hyvän kehään*. Kalevi Sorsa -säätiön julkaisuja 4/2012. Jyväskylä, Kalevi Sorsa -säätiö, 13–36; Hagfors, Robert & Kajanoja, Jouko 2010: *Hyvän kehän hypoteesi. Teoreettista taustaa ja empiristä arviointia*. Kelan tutkimusosasto Nettityöpapereita 11/2010. Helsinki, Kelan tutkimusosasto.

110 Kuusi 1961a, 345–346.

111 Kuusi 1963b, 107.

112 Waris 1961, 304.

Ensi kertaa on kansojen keskuudessa virinnyt usko siihen, että köyhyys voidaan todella karkottaa. Kansanvalta, sosiaalinen tasoitus ja taloudellinen kasvu näyttävät nyky-yhteiskunnassa kytkeytyvän onnellisella tavalla toisiinsa. Sosiaalipolitiikka näyttää nousevan vapaan ja kasvuhakuisen ihmisluonnon pohjalta.¹¹³

Taloukasvu ei toisaalta näyttäytynyt vain ”kasvuhakuisen ihmisluonnon” sisäsyntyisenä ja itsestään selvänä seurauksena, vaan myös kansallisena välttämättömyytenä kansainvälistyvässä ja muuttuvassa maailmassa. Kuten Kuusi asian ilmaisi: ”Jos mielimme Ruotsin ja Neuvostoliiton, kahden kasvutietoisien ja -kykyisen kansan, välissä jatkaa omaa elämäämme, me olemme tuomitut kasvamaan.”¹¹⁴

Jorma Kalelan mukaan Kuusen perusajatus sosiaali- ja talouspolitiikan dynaamisesta suhteesta ja laajasta sosiaalipolitiikasta hyväksyttiin alkuhämmennyksen jälkeen pian. Kalela antaa ajattelutapojen nopean muutoksen osaselitykseksi välttämättömyyden kyetä hallitsemaan 1960-luvun yhteiskunnan muutosprosesseja.¹¹⁵ Suunnittelu oli kuitenkin näyttäytynyt keinona hallita muutosta jo 1950-luvulla. Muutoksen luonne kuitenkin muuttui 1960-luvulla odotushorisontin mukaisesti: tulevaisuuden uhkan hallitsemisesta oli siirrytty eteen avautuvien mahdollisuuksien optimoimiseen.

”Uudessa” suunnitteluideologiassa tieteen rooli koki vastaavan muutoksen uhkasta mahdollisuudeksi. Kuusen ja Wariksen näemyksiä leimasi yhä positivistinen ja loogis-empiristinen tieteenfilosofia. Suunnitteluoptimismin hengessä tietoa ei kuitenkaan valjastettaisi vain ei-toivotun hallitsemiseen, vaan hyvinvointia lisäävän sosiaalipolitiikan tavoitteiden määrittelyyn ja arviointiin.¹¹⁶

Sosiaalipoliittinen yhdistys järjesti syksyllä 1961 *60-luvun sosiaalipolitiikan* julkistamisen kunniaksi kaksi kokousta, joissa Yhdistyksen riveistä teosta kommentoivat Niilo A. Mannio ja Armas Nieminen. Vaikka Mannio sinänsä tervehti kirjaa kiitoksin, hänen puheenvuoronsa olivat pitkälti kriittisiä ja ilmensivät sangen tyyli- ja sisältöpuhdasta

113 Kuusi 1961a, 8.

114 Kuusi 1961a, 34.

115 Kalela 2005, 216.

116 Kuusi 1961a, 17; Kuusi 1961b; Waris 1961, 308.

uusklassista talousajattelua, konservatiivista sosiaalipoliittikkaa ja paluuta suunnittelun vierastamiseen. Hän muun muassa suhtautui skeptisesti Keynesin ja Myrdalin oppeihin, kavahti ”teoksen materialistista asennetta” sekä varoitteli Kuusen taipumusta ”jakaa enemmän kuin tuotetaan, vaikka siitä on seurauksena inflaatio”. Mannio myös ihmetteli laajaa, verovaroin kustannettua sosiaalipoliittikkaa ja varoitteli sen kasvatuksellisista vaaroista: ”Meillä kasvatetaan lapsia oma-toimisuuteen, kansalaisilta se kielletään.” Lisäksi hän esitti huolestuneen toiveen, ettei ”Kuusen ohjattu talous [...] merkitse samaa kuin itäisissä maissa”.¹¹⁷

Kuusi selvensi veteraanisosiaalipoliitikolle ”poliittis-ideologisia munaskujaan” toteamalla, että ”ohjatun talouden” asemesta hän olisi valmis käyttämään ”ohjelmoitua taloutta”. Lisäksi hän viittasi sukupolvieroon: ”Tämän ikäpolven miehet eivät käytä samoja termejä kuin ennen, he eivät puhu sosialisoinnista jne.”¹¹⁸ Kenties tämä oli myös Kuusen puolikohtelias tapa vihjata Manniolle tämän käyttävän vanhentunutta terminologiaa, joka myös ilmaisi ajastaan jälkeenyänyttä ajattelutapaa.

Niemisen vastaanotto oli yleisesti ottaen myönteinen. Kritiikkinä hän kuitenkin esitti inhimillisten arvojen ja sosiaalihuollon unohtamisen ja korosti, ettei kuluttajan aktivoiminen aina riitä. Nieminen näkikin – Mannion tavoin – Kuusen esityksen ennen muuta tulonsiirtopoliittikkana ja uumoili, että tarkoituksenmukaisuudesta huolimatta ”loogisuudessa ja kaavamaisuudessa voi piillä heikkous”.¹¹⁹ Nieminen ei toisin sanoen ollut vakuuttunut suunnittelun kaikkivoipaisuudesta, mutta suhtautui siihen kuitenkin yleisesti ottaen Manniota myönteisemmin.

Vuonna 1963 julkaistussa artikkelissaan Nieminen pohti yhteiskuntasuunnittelun tarkoituksenmukaista roolia ja toteutustapaa. Hän korosti Kuusta ja Warista enemmän yhteiskunnan ja yksilöiden vapaankin kehityksen tärkeyttä, mutta asettui joka tapauksessa kan-

117 Sosiaalipoliittinen yhdistys: Pöytäkirja Sosiaalipoliittisen yhdistyksen kokouksesta 17.10.1961, päivätty 17.10.1961, kansio C4 Pöytäkirjat liitteinen (1959–1970), Sosiaalipoliittisen yhdistyksen arkisto, Kansallisarkisto.

118 Sosiaalipoliittinen yhdistys 1961.

119 Sosiaalipoliittinen yhdistys: Pöytäkirja Sosiaalipoliittisen yhdistyksen kokouksesta 26.9.1961, päivätty 26.9.1961, kansio C4 Pöytäkirjat liitteinen (1959–1970), Sosiaalipoliittisen yhdistyksen arkisto, Kansallisarkisto.

nattamaan dynaamista, hyvinvointia lisäävää yhteiskuntasuunnittelua, joka perustui sekä tutkimustietoon että kansalaisten omiin mielipiteisiin.¹²⁰ Nieminenkin oli näin ollen parin vuoden sisällä vastannut suunnitteluoptimismin paradigman kutsuun.

Lopuksi

Sosiaalipoliittisen yhdistyksen keskustelun vertaaminen Ruotsin keskusteluun avaa mielenkiintoisia näkökulmia. Kuusen ja Wariksen suunnittelunäkemykset olivat 1960-luvun alussa kehittyneet vastaamaan Ruotsin sosiaalidemokraattien 1950–60-luvun vahvan yhteiskunnan ideologiaa¹²¹. Molempia leimasi kehitysoptimismi, eli käsitys harmonisesta taloudellisesta ja sosiaalisesta kehityksestä, jossa talouskasvu johti kasvavaan turvallisuuteen ja elintasoon. Molempien sosiaalipoliittinen fokus oli laajentunut tarjoamaan yhteiskunnan laittamalla oleville turvaa ja mahdollisimman suurta tuottavuutta. Kyse oli kasvuorientoituneesta sosiaalipoliittisesta ideologiasta, jonka tavoitteena oli tuottavuuden laajentuminen ja jossa rationaalinen ja laajentunut sosiaalipolitiikka nähtiin investointina jatkuvaan kasvuun.

Anderssonin mukaan Ruotsin sosiaalidemokraattien vahvan yhteiskunnan ideologia oli vastaisku 1950-luvun lopun porvarilliselle kritiikille, jonka mukaan julkisen sektorin kasvu kiihdytti inflaatiota ja kahlitsi yksilönvapautta.¹²² Tämä tuo esille eroja ja yhtäläisyyksiä porvarillis-keskustaliberaaliin Sosiaalipoliittiseen yhdistykseen. Yhdistyksessähän olivat esillä sekä suunnitteluoptimistiset näkemykset, jotka vastasivat Ruotsin sosiaalidemokraattien vahvaa yhteiskuntaa, että konservatiivisen sosiaalipolitiikan näkemykset, jotka vastasivat Ruotsin porvarillista kritiikkiä. Kuusi itse tekee *60-luvun sosiaalipolitiikassa* osuvan huomion:

120 Nieminen, Armas 1963: Mitä on yhteiskunnan suunnittelu. Teoksessa Sipponen, Kauko & Hulkko, Jouko (toim.): *Yhteiskuntasuunnittelu*. Yhteiskuntapoliittinen julkaisusarja 1. Helsinki, Suomalaisuuden liitto, 9–16.

121 Andersson 2003, 32–34.

122 Andersson 2003, 35.

Merkille pantavaa on, miten meillä ja muualla [sosiaalipolitiikan] taloudellisista kysymyksistä käytävää keskustelua harjoittaa ja johtaa jatkuvasti se demokraattinen vähemmistö, joka joutuu olemaan tulojen tasoituksessa antavana puolena. Sosiaalipolitiikan vallitseva kansantaloudellinen kuva lienee täällä siis jo syntytapansa tähden porvarillisittain hahmoteltu.¹²³

Sosiaalipoliittisen yhdistyksen 1950-luvun diskursseja ei voi Ruotsin keskustelun tavoin luonnehtia sosiaalidemokraattisten ja porvarillisten näkemysten törmäyksenä. Vaikka ”porvarillisittain hahmoteltua” konservatiivista sosiaalipolitiikkaa yhdistyksessä edustivatkin selvimmin Mannio ja Meinander, eivät Kuusen ja Wariksenkaan lähestymistavat sitä 1950-luvulla voimallisesti haastaneet. Jälkimmäisten suunnittelunäkemykset eivät tuolloin pohjautuneet käsityksiin dynaamisesta ja laajasta sosiaalipolitiikasta tai varsinkaan suhdanteita tasaavasta talouspolitiikasta, eivätkä kasvu, hyvinvointi ja turvallisuus vielä tässä vaiheessa olleet symbioottisia käsitteitä. Sen sijaan Kuusi ja Waris korostivat tieteellisen tiedon merkitystä suunnittelulle, joka suit-sisi uhkaavana näyttäytyvää laajenevaa sosiaalipolitiikkaa. Kuusen ja Wariksen suunnittelunäkemyksetkin olivat siis alun perin porvarillisittain hahmoteltuja, vaikka 1960-luvun suunnitteluoptimismissä onkin helppo nähdä yhtymäkohtia Ruotsin sosiaalidemokraattien ajatteluun.

Porvarillisuuden käsite tavoittaa silti Sosiaalipoliittisen yhdistyksen 1950–60-lukulaisen keskustelun sangen heikosti – vastinpareiksi saa korkeintaan konservatiivisempi–liberaalimpi, jotka nekään eivät kauttaaltaan maltillisen yhdistyksen sisäisistä näkemyseroista sellaisenaan kerro juuri mitään. Erilaiset menneen ja tulevaisuuden suhteet ja jännitteet samoin kuin lyhyemmät ja pidemmät aikaperspektiivit sen sijaan selittävät yhtäältä sen, miksi jotkut yhdistyksen edustajat vierastivat kokonaisvaltaista ja suunnitelmallista yhteiskuntapolitiikkaa, toisaalta miksi suunnittelu näyttäytyi toisille varteenotet-

123 Kuusi 1961a, 46.

tavana vaihtoehtona, ja kolmanneksi senkin, miksi näkemykset suunnittelun mahdollisuuksista ja tavoitteista saivat optimistisen sävyn.

Sosiaalipoliittisen yhdistyksen keskustelujen lähestyminen paradigmanmuutoksena puolestaan valottaa asiantuntijayhteisön kehitystä ja kipuilua, kun uudet näkemykset valtaavat alaa vanhoilta. Kyse ei ollut pelkästään yksilöiden mielipiteistä tai uusista faktoista, vaan muuttuvista tieteellis-yhteiskunnallisista maailmankuvista. Konservatiivisen sosiaalipoliitiikan, ennaltaehkäisevän suunnittelun ja suunnitteluoptimismin mukaiset näkemykset perustuivat erilaisille käsityksille siitä, miten sosiaalipoliittinen tieto syntyy, minkälaisiin kysymyksiin sen tulisi vastata ja minkälaisia tarkoituksia sen tulisi palvella. Kyseessä ei ollut harmoninen ja suoraviivainen siirtymä vaiheesta toiseen, vaan moniääninen ja ristiriitainen yhteiskunta- ja tieteenfilosofinen kehitys, joka heijasteli ympäröivän yhteiskunnan muutoksia.